

Iz arhivskih fondov in zbirk

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 353(497.4)"1502"

Prejeto: 1. 10. 2009

Najstarejše instrukcije za kranjske deželnozborske komisarje

ANDREJ NARED

dr. zgodovinskih znanosti, višji svetovalec – arhivist
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: andrej.nared@gov.si

IZVLEČEK

Prispevek najprej na splošno govori o deželnem zboru, vrstah stanovskih zborovanj in glavnih korakih deželnozborskega postopka. Sledi krajša predstavitev zgodnejših instrukcij, ki so usmerjale ravnanje deželnoknežjih komisarjev na deželnem zboru. Drugi del razprave je namenjen analizi instrukcije za kranjski deželni zbor novembra 1502. Ta je shranjena med gradivom loškega gospostva v fondu Freising Hochstifts Literalien v Münchenskem Bavarskem glavnem državnem arhivu in govori predvsem o poskusih oblikovanja skupnega obrambnega reda za habsburške dedne dežele. Ker je instrukcija ena najstarejših za kranjski deželni zbor, je ob koncu prispevka v celoti objavljena.

KLJUČNE BESEDE: *deželni stanovi, deželni zbor, deželnozborski komisarji, instrukcije, Kranjska, loško gospostvo, objave virov, obrambni red*

ABSTRACT

THE EARLIEST INSTRUCTIONS FOR THE CARNIOLAN PROVINCIAL DIET COMMISSIONERS

The paper first gives a general overview of the (Carniolan) provincial diet, types of meetings held by the estates and major steps in the provincial diet procedure. There follows a short presentation of the early instructions that directed the conduct of the provincial ducal commissioners during meetings of the provincial diet. The second part of the paper brings a comprehensive analysis of the instruction for the Carniolan provincial diet which was issued in November 1502 and which today is kept among the records of the Škofja Loka seignior in the fond Freising Hochstifts Literalien kept by the Bavarian main state archives in Munich. The instruction deals mainly with efforts to formulate a common defence order for the Habsburg hereditary lands. As this instruction is among the oldest issued for the Carniolan provincial diet, the complete text is published at the end of the paper.

KEY WORDS: *provincial estates, provincial diet, provincial diet commissioners, instructions, Carniola, Škofja Loka seignior, publishing of historical sources, defence order*

Deželni zbori in deželnozbornski spisi

Deželni zbori so bili osnovna organizacijska oblika delovanja deželnih stanov. Na njih so razpravljali, se pogajali in sklepali največkrat o davkih, ki naj bi jih za obrambne in druge deželne namene prispevali privilegirani sloji deželnega prebivalstva, najprej deželno plemstvo, ki je bilo davkov formalno oproščeno. Plemstvu so se na zborih zaradi praktičnih razlogov pridružili prelati in deželno-knežja mesta, ki so sicer sodili v komorni fiskalni sistem. Denarna stiska deželnega kneza, povezana s stroški za obrambo pred zunanjimi sovražniki in vzdrževanje deželnega miru, z uvajanjem sprememb v vojaškem sistemu, družinskimi prepiri in delitvami dežel, je bila glavno gonilo razvoja deželnih zborov. Na zborih so se deželani (v prvi fazi lahko brez prelatov in mest) dobivali na knezovo zahtevo in na podlagi davčne prostosti na njegov predlog odobravali davke in vojaško-obrambne usluge, ki so bili formalno in sprva tudi dejansko izredni. V zameno so skušali od deželnega kneza izpogajati določene koncesije, predvsem na (samo)-upravnem in sodnem področju, v drugi polovici 16. stoletja pa denimo predvsem v konfesionalnih zadevah (reformacija).

Za deželni zbor so se v virih zgodaj uveljavili izrazi *lan(n)dtag*, *lanttag*, *landteg* ali *landtäg* (mn. *landtegen*, *landtägen*).¹ Têrmin se je kmalu usidral v zgodovinopisje, ki s tem označuje zbor deželnih stanov posamezne dežele. Prvi kolikor toliko neposredno dokumentirani kranjski deželni zbor datira v september 1463, ko naj bi se v Ljubljani zbrali kranjski stanovi – zelo verjetno v popolni sestavi, s prelati in mesti – in se posvetovali o pomoči Trstu proti Benečanom.² Pol stoletja prej, spomladi 1415, je Ernest Železni kranjskemu plemstvu izstavil zaščitno pismo, ker je to dovolilo obdavčenje svojih podložnikov. Kranjski gospodje, vitezi in oprode so morali malo predtem odobriti izredni davek.³ Če se je to zgodilo na posebej za to sklicanem zborovanju, bi že lahko govorili o nekakšnem deželnem zboru. Če ne drugega, nam ta dokument potrjuje funkcioniranje plemiške korporacije kot jedra deželnih stanov. Seveda je treba dopustiti možnost, da je bila odločitev sprejeta ob robu kakega red-

nega sodnega zbora, denimo ograjnosodne obravnave.

Prvi kranjski deželni zbor je sicer v literaturi postavljen v leto 1431.⁴ Letnica ne drži, izvorni greh pa je naredil Valvasor, ki je v XV. knjigi *Slave vojvodine Kranjske* nekritično povzel poročilo koroškega kronista Megiserja o turškem napadu leta 1431.⁵ Zanesljivi viri Valvasor-Megiserjeve zgodbe ne potrjujejo. Celó nasprotno; gotovo je, da v zgodbi nastopajoče osebe (v ospredju sta kranjski in koroški deželni glavar Ulrik, točaj z Ostrovice, in grof Štefan Montfortski) tedaj sploh niso opravljale pripisanih jim funkcij in da turškega napada v tistem času ni bilo. To hkrati pomeni, da tedaj v Ljubljani ni bilo posvetovanja nekaj deželanov, ki so se tam mudili – Valvasor ga imenuje kar deželni zbor – na katerem bi se odločili za vojni pohod proti Turkom.⁶ Možnost, da se je plemstvo dežele Kranjske v tridesetih letih 15. stoletja ali še kako desetletje prej dobivalo na zborovanjih, ki jih je sklical deželni knez, vsekakor obstaja, vendar doslej nismo našli oprijemljivih dokazov, s kakršnimi lahko postrežemo za obdobje od šestdesetih let dalje. Stvarnost je žal taka, da za čas do konca vladanja Friderika III. (1435–1493) ne moremo naštetih več kot pet kolikor toliko dokumentiranih deželnih zborov, še nekaj pa je domnevnih oziroma možnih.⁷ Glede na druge dežele (npr. Štajersko) smemo kljub temu reči, da so bili deželni zbori tudi na Kranjskem vsaj v osemdesetih letih 15. stoletja razmeroma reden, morda vsakoletni pojav. Za primerjavo: prvi dokumentirani štajerski deželni zbor, na katerega je Ernest Železni vabil vse štiri stanove, datira v leto 1412,⁸ koroški pa že v Friderikovo dobo, saj je šentviški zbor iz leta 1447 doslej prvi znani.⁹

Klasični deželni zbor je bil deželni zbor »za denar«; v literaturi zato najdemo tudi izraz »Geldtag«.¹⁰ Od klasičnega deželnega zbora razlikujemo dedno poklonitev (poklonitveni deželni zbor), obožitveni deželni zbor in »pripravljajni« deželni

¹ Chmel, *Materialien*, I/2, 359s, št. CLXXVIII; 362, št. CLXXX; Schwind - Dopsch, *Ausgewählte Urkunden*, 423, št. 228; *DSKS*, I, 4, št. 3; 48, št. 39; 146s, št. 115; *DSKS*, II, 221, št. 170.

² ARS, AS 40, Zbirka registrov in prepisov listin, šk. 65; Birk, Verzeichniss, CCCXLVIss, št. 803 in 815.

³ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 5814, 1415 IV. 23., Dunajsko Novo mesto; *Landtagsakten*, I, 53s, št. 9.

⁴ Levec, *Die krainischen Landhandfesten*, 269; Werunsky, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, 387; Kos, *Zgodovina Slovencev*, 345; Košir, *Stanovska uprava*, 35; Košir, *Die krainischen Landstände*, 135.

⁵ Valvasor, *Die Ebre*, XV, 331ss.

⁶ Jug, *Turški napadi*, 7s.

⁷ Glej kronološki seznam kranjskih deželnih zborov v Nared, *Dežela*, 198ss.

⁸ *Landtagsakten*, I, 50ss, št. 6s; Mell, *Grundriß*, 128; Lackner, *Hof und Herrschaft*, 41s.

⁹ *Landtagsakten*, I, 137s, op. 437; prim.: MDC, XI, 128, št. 313; Werunsky, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, 334; Fräss - Ehrfeld, *Geschichte Kärntens*, I, 570s.

¹⁰ Prim. Vilfan, *Pravni značaj*, 209.

zbor, na katerem so stanovi izvolili odbore za odborne zборе, zanje sestavili instrukcije in spisali zavezujoča polnomočja.¹¹

Poleg stanovskih zborov za posamezno deželo poznamo zborovanja, ki so se jih udeleževali stanovni več dežel; delijo se v dva tipa. Prvi so meddeželni zbori v ožjem smislu, torej zbori treh ali vsaj dveh notranjeavstrijskih dežel, na katerih so se praviloma na istem kraju in ob istem času zbrali vsi stanovni teh dežel. V literaturi najdemo poleg izrazov »Ländertag« ali »Länderversammlung« tudi besedni zvezi skupni (Gesamtlandtag) in generalni deželni zbor (Generallandtag).¹² Ta tip meddeželnih zborovanj je bil popularen sredi in predvsem v drugi polovici 15. stoletja. Z zanesljivostjo lahko meddeželnim zborom Štajerske, Koroške in Kranjske sledimo od leta 1441. Poleg tega poznamo iz prvih desetletij 15. stoletja še nekaj indicev, ki kažejo na verjetne ali vsaj možne meddeželne zборе. Pogosti so bili notranjeavstrijski meddeželni zbori v drugi polovici 15. stoletja, s smrtjo Friderika III. pa jih tako rekoč ni bilo več.¹³ Meddeželni zbor je knezu omogočal pogajanje z več »deželami« (Landschaften) hkrati, sklep enega zborovanja pa je zavezoval vse udeležene stanove. Zbori z neposredno udeležbo deželanov več dežel se niso dlje obdržali predvsem zaradi velikih stroškov, ki so jih imeli udeleženci zбора, zaradi izgube časa ter končno problema, kako za (teoretično) tako velik zbor najti primeren kraj in prostor.¹⁴

Naslednja, v principu podobna, toda racionalnejša in cenejša razvojna faza so bili odborni (deželni) zbori (Ausschusslandtage). Deželni knez nanje ni več vabil vseh stanov, temveč le delegate deželnih stanov posameznih dežel, ki so fungirali kot deželno stanovski odbori. Tudi odborne zборе je smel sklicevati samo deželni knez, ki je na lastno iniciativo ali prigovarjanje deželnih stanov le-te pozval, naj za odborni zbor izvolijo odbor, pri tem pa je navadno že napovedal čas, kraj in temo meddeželnega odbornega posvetovanja. Deželni stanovni so se morali nato zbrati na t. i. pripravljalnem

deželnem zboru in izmed sebe izbrati člane odbora, praviloma iz vseh štirih stanov. Poverjeni (*verordneter*) odbori so pred odhodom na odborni zbor dobili pisno »popotnico«: poverilnice, instrukcije (navodila) za pogajanja in sklepanje ter *g(e)walte, gewaltbriefe*. Ti dokumenti, v slovenščini bi jim še najlažje rekli pooblastila ali polnomočja, so v pravnem pomenu bistvo odbornih zborov. Stanovi so namreč z njimi pooblastili člane odbora za pogajanje in odločanje v imenu cele stanovske korporacije. To z drugimi besedami pomeni, da so se z *gewaltom* zavezali, da bodo spoštovali vse odločitve, ki jih bo njihov odbor skupaj s stanovskimi odbori drugih dežel sprejel na odbornem zboru. Sklep odbornega zбора ni bil zato nič manj zavezujoč kot sklep deželnega zбора.¹⁵ V praksi je bil najpogostejši zbor odborov petih nižjeavstrijskih dežel: Spodnje in Zgornje Avstrije, Štajerske, Koroške in Kranjske. Tem so se izjemoma pridružili odbori gornjeavstrijske deželne skupine, prav tako redko so se zbrali samo notranjeavstrijski odbori. Odborni zbori so značilni za obdobje Maksimilijana I. (1493–1519). Do leta 1500 sta bila dva zanesljivo dokumentirana, še nekaj je verjetnih, med letoma 1500 in 1519 pa je bilo vsaj 15 zanesljivih in kakih pet domnevnih odbornih zborov.¹⁶

Viri nam za dobršen del zgodnjega obdobja razvoja deželnih zborov in deželnozborskega postopka žal ne ponujajo dobre slike, tako da smo v notranjeavstrijskem prostoru pri iskanju marsikaterega deželnozborskega koraka odvisni od virov 16. stoletja. Zato smo morda bolj kot pri kakem drugem problemu odvisni od retrogradne metode, saj moramo velikokrat izhajati iz 16. stoletja in ugotovitve kritično presajati v stoletje globoko preteklost. Postopek je bil podoben na deželnih, meddeželnih in odbornih zborih, saj je bil njihov namen bolj ko ne enak in tudi večina opraviil je bilo skupnih vsem trem oblikam.

Deželni (meddeželni, odborni) zbor¹⁷ je lahko **sklic** le deželni knez, ki je imel samovoljne

¹¹ Več o vrstah deželnih zborov in terminologiji Nared, *Dežela*, 187ss.

¹² Prim. Putschögl, *Die Ausschusstage*, 432s. Izraz meddeželni zbor je od vseh možnosti najustrežnejši. »Skupnik« bi sicer delno sledil dikciji virov, vendar *gemein* niso bili le zbori treh notranjeavstrijskih dežel, temveč tudi deželni zbori posameznih dežel. Izraz generalni deželni zbor (notranjeavstrijskih dežel) ni posrečen, ker se v nemški historiografiji uporablja še za odborne zборе.

¹³ Nared, *Dežela*, 198ss; prim. tudi Moltke, *Siegfried von Dietrichstein*, 113s.

¹⁴ *DSKS*, I, XV.

¹⁵ Putschögl, *Die Ausschusstage*, 433ss; z rezervo tudi Bidermann, *Die österreichischen Länder-kongresse*, 267.

¹⁶ Nared, *Dežela*, 203ss.

¹⁷ Spodnja predstavitev glavnih korakov deželnozborskega postopka bazira na teh delih: *DSKS*, I, XIIIss; Vilfan, *Pravna zgodovina*, 327s; Werunsky, *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte*, 185ss; Vilfan, *Deželni zbor*, 252; Mell, *Grundriß*, 334ss; Putschögl, *Die Ausschusstage*, 433s; Zeibig, *Ausschuss-Landtag*, passim; Košir, *Die krainischen Landstände*, 135ss; Košir, *Stanovska uprava*, 35ss (s težiščem na 2. pol. 16. in 1. pol. 17. stol.). Nekaj ilustrativnih dokumentov: *RI XIV*, 3/1, 490, št. 12230; *RI XIV*, 3/2, 1089s, št. 15510; *RI XIV*, 4/1, št. 16848, 17412, 18724a, 19011a.

deželne zборе za upornost in jih z njihovimi sklepi vred načeloma ni priznaval. V sklicu (razpisu) je navadno navedel čas in kraj – najpogosteje deželno glavno mesto – ter lahko tudi temo zborovanja. Deželni zbor je bil od konca 15. stoletja, ko so bili stanovi dobro formirani in deželnozbornska praksa nekoliko utečena, sklican vsaj enkrat na leto. Ob morebitni nekooperativnosti stanov ali v kriznih razmerah je bilo zborov več. Knez je na deželni zbor redko prišel osebno. Navadno je za pogajanja s stanovi poslal **komisarje** (svétnike); opremil jih je s posebnim **pooblastilom** (kredenčnim pismom, kredencialom) ter **instrukcijo**, praktičnim navodilom, kako naj ravnajo na deželnem zboru, kaj naj od stanov zahtevajo (**propozicija**) in kaj jim smejo v zameno ponuditi. Instrukcija je zanimiva tudi zato, ker v uvodu opisuje zunanje- in notranje-politične razmere, vojne dogodke, obrambno-varnostni položaj, potrebe po pomoči in končno konkretne finančne zahteve.

Na zboru zbrani člani deželnih stanov so pod predsedstvom vidnega deželana (praviloma deželnega maršala) poslušali propozicijo in se nato o njej brez prisotnosti komisarjev (kneza) posvetovali ter glasovali. Če so se s propozicijo strinjali, so komisarjem izročili v **deželnozbornski odgovor** formuliran **sklep** z odobritvijo knezovih davčnih, vojaških ali kakih drugih zahtev. Seveda je knez v propozicijo postavil precej višjo zahtevo od pričakovane odobritve, to pa je sprožilo (pisni) pogajalski ples (negativnega) stanovskega odgovora, komisarskih in stanovskih **replik**, **duplik** in **triplik**, ki so privedle do kompromisnega dogovora, **deželnozbornskega sklepa** ali **odloka**. Ta je vseboval merila vojaške ali davčne obveznosti ter odobritev po določenem ključu ali v skupnem znesku. Stanovi so se dogovorili še, kako bodo uresničevali sprejete sklepe; imenovali so na primer prejemnike za pobiranje davkov ali odposlance, ki naj bi kako zadevo predstavili neposredno deželnemu knezu. Če so bili stanovi pretrmasti in tudi v minimalne deželnoknežje zahteve niso hoteli privoliti, se je deželni zbor **razbil** in je bil potreben ponoven sklic.

Deželni zbor je bil namenjen predvsem odmeri vojaške in davčne obveze. Ker deželani svoje kože niso hoteli prepoceni prodati, so v postopek odobravanja radi vpletali probleme, ki naj bi jih bremenili, in knezu potožili, da bodo zahtevana bremena zmogli le, če bo kaj postoril v njihovi zadevi. Ta taktika je na pogajalsko mizo poleg vojaško-davčnih tem položila raznovrstne zadeve upravne, sodne, gospodarske, v drugi polovici 16. stoletja pa predvsem verske narave. Govorimo o stanovskih pritožbah (gravamina), ki so bile lahko komisarjem

predstavljene in vročene na zboru, ali pa jih je na dvor poneslo posebno odposlanstvo. Zadnje dejanje deželnozbornskega postopka je bilo pogosto opravljeno šele nekaj tednov po tem, ko so se stanovi razšli. Knez je tedaj izstavil zaščitno pismo, v katerem je (vedno znova) potrdil, da deželnozbornska odobritev stanovskim (plemiškim) privilegijem ne bo v škodo, četudi so stanovi dovolili formalno neobvezno bremenitev svojega premoženja.

Spoznavanje postopka deželnega zboru je spoznavanje dokumentov, ki jim s skupno besedo rečemo deželnozbornski spisi. Deželnozbornski spisi so v arhivu (fondu) kranjskih deželnih stanov ohranjeni od leta 1507, vendar za prva leta v bolj skromni meri. Za prvi dve desetletji 16. stoletja so predvsem v fasc. 211, posamezni so raztreseni med drugimi stanovskimi akti, v zbirki listin (libeli in zaščitna pisma) in med korespondenco ljubljanskega škofa Krištofa Ravbarja, ki jo hrani Nadškofijski arhiv v Ljubljani. Vse najpomembnejše stanovske spise za obdobje 1499–1519 je v osemdesetih letih 20. stoletja z naslovom Deželnozbornski spisi kranjskih stanov objavila Marija Verbič.¹⁸ Med deželnozbornske spise torej uvrščamo: deželnoknežji razpis (sklic) deželnega zboru oziroma ukaz o sklicu zboru, pooblastilo deželnoknežjim komisarjem, instrukcijo komisarjem o tem, kako naj se na zboru vedejo in kaj naj od stanov zahtevajo, stanovski odgovor na propozicijo, odgovor komisarjev na ta odgovor (repliko) in vso nadaljnjo korespondenco v zvezi s tem. Končna dokumenta deželnega zboru sta sklep (odlok) in zaščitno (garantno) pismo (Schadlosbrief). Našteti kranjski deželnozbornski spisi so ohranjeni v originalih, prepisih in osnutkih.¹⁹

Deželnoknežji komisarji

Deželni knez se je stanovskih zborovanj le izjemoma udeležil. Knez se tudi v primeru navzočnosti

¹⁸ DSKS, I, II (Ljubljana 1980, 1986). Razen precejšnjega števila pooblastil deželnoknežjim komisarjem je objavljen tako rekoč celoten fasc. 211 (šk. 314, 315). Verbičeva, v zadnjem stoletju brez dvoma največja poznavalka stanovskega fonda, je k objavi 182 dokumentov napisala tudi uvod (str. XI–XX), ki v prvem delu med drugim predstavlja vrste stanovskih aktov, v drugem pa podaja kratek pregled deželnozbornske uprave.

¹⁹ V originalu so ohranjeni zlasti tisti dokumenti, ki so izšli iz deželnoknežje pisarne in so bili predloženi na deželnem zboru, razen instrukcij deželnoknežjim komisarjem, ki so ohranjene večinoma v prepisih. V osnutkih so ohranjeni odgovori stanov, zapisi posvetovalj in deželnozbornski sklepi.

s stanovi najbrž ni pogajal neposredno, ampak so njegove zahteve in odgovore podajali svetovalci, sam pa je bil navzoč le pro forma, »za strah«. Včasih se ne moremo znebiti vtisa, da se je knez, konkretno Friderik III., izogibal osebnim pogajanjem s stanovi, čeprav je hotel biti o rezultatih kar najhitreje obveščen. Upoštevati pač moramo, da sta bila Friderik III. in Maksimilijan I. tudi rimsko-nemška kralja in cesarja ter tudi sicer ujeta v mrežo razpredenih političnih in vojaških aktivnosti, te pa so jima redko dovoljevale le skrb za dedne dežele.²⁰ Kranjska je bila stranska jagoda habsburškega grozda in je gospodov obisk le redko doživela. Friderik III. je bil po zbranih podatkih sodeč v skoraj šestdesetih letih vladanja le štirikrat v svoji najjužnejši deželi oziroma njeni prestolnici Ljubljani: med 21. 1. in 4. 3. 1444, med 13. 9. in 18. 10. 1449, med 5. 5. in 12. 5. 1470 ter 10. 9. 1489.²¹ Med prvim bivanjem v Ljubljani je sprejel dedno poklonitev. Pred njim je bil vojvoda Ernest v Ljubljani ob obeh poklonitvah (1414 in 1423). Maksimilijan se poklonitve osebno sploh ni udeležil, ampak je poslal zastopnike; zanj vemo, da je bil v Ljubljani leta 1514.²² Strnimo vse v nerazveseljivo dejstvo: do začetka leta 1519 se niti enega (klasičnega) kranjskega deželnega zbora ni udeležil deželni knez.²³

Deželni knez je na zборе zato pošiljal svoje svetovalce in komisarje, ki so se pred stanovi izkazali z njegovim pooblastilom (kredenčnim pismom, kredencialom). Možno je, da je bilo pooblastilo na zboru javno prebrano, kot priča neki tirolski deželnozbornski dokument.²⁴

Kredencial je potrjeval, da so navedeni ljudje res knezovi zastopniki in da se smejo skladno z instrukcijo v njegovem imenu pogajati s stanovi ter sprejeti ali zavrniti njihov odgovor. V pooblastilu je bilo od stanov zahtevano, naj sledijo zahtevam komisarjev, saj bo to dobro tako za kneza kot stanove, se pravi za vso deželo. Navadno se je knez izrazil, da gre za stvari, ki zadevajo *uns, unsern und unser land und leut notdurften* ter dodal, da se bodo zborovalci s poslušnostjo njegovim pooblaščenem izkazali za zveste in poslušne deželane. Komisarjem naj verjamejo kot njemu samemu.

Za kranjske deželne zборе je ohranjenih precej originalnih pooblastil; po pričakovanju šele iz obdobja po letu 1506, ko je zgorela deželna hiša z večino dotlej nastalega stanovskega arhiva. Nekaj pooblastil je objavljenih.²⁵ Najstarejši podatki o komisarijih za kranjski deželni zbor so šele iz leta 1480, ko so se 8. marca v Ljubljani s kranjskimi stanovi pogajali Sigmund Sebrich, Viljem Turjaški in koroški upravitelj Bertold Mager. To so hkrati edini znani »kranjski« komisarji v 15. stoletju. Isti trije so knezove zahteve nekaj dni prej predstavili koroškemu stanovom v Velikovcu.²⁶ V deželnozbornskih spisih je največkrat govor o *rete(n)*, sledijo *reten und commisarien*. Slovenski términ svétnik ni najprimernejši, ker z njim večkrat označujejo/mo takratnega člana dvornega sveta, svétnika »na daljavo« (von Haus aus) ali deželnega svétnika (*landrat*).²⁷ Boljša in uveljavljena rešitev sta bodisi izraz svetovalac bodisi komisar. Komisar najbolje označuje pooblaščenega knezovega odposlanca. Poglejmo, kdo je predstavljal in branil knezove zahteve.

Na zборе je knez (Maksimilijan) ponavadi poslal tri ali štiri komisarje. Na kranjskem deželnem zboru so Maksimilijana največkrat zastopali domači plemiči, nosilci pomembnih deželnih služb in njegovi (deželni) svétniki. Najbolj izpostavljen je bil gotovo Jurij Eck, od leta 1497 svétnik, med letoma 1499 in 1514 kranjski vicedom ter potem glavar v Gorici. Kot komisar se je pojavil na 15 dokumentiranih zboreh. Več kot petkrat so stanovske kolege prepričevali deželni glavar Hans Turjaški, upravitelj Pavel Rasp, vicedom (po letu 1514) Erazem Braunbart, polhograjski oskrbnik Gašper Lamberger in postojnski glavar grof Kristof Frankopan. Vsaj trikrat so prišli vojaški komisar v Gorici Jurij Moysse, Wolfgang Schwarzer ter koroški in

²⁰ Glej tudi *Landtagsakten*, II, 257ss.

²¹ Glej itinerar Friderika III. za čas 1440–1493 v Heinig, *Kaiser Friedrich III.*, 1347ss. V Ljubljani je skupaj prebil 69 dni (prav tam, 820, op. 5).

²² DSKS II, 175, op. 20.

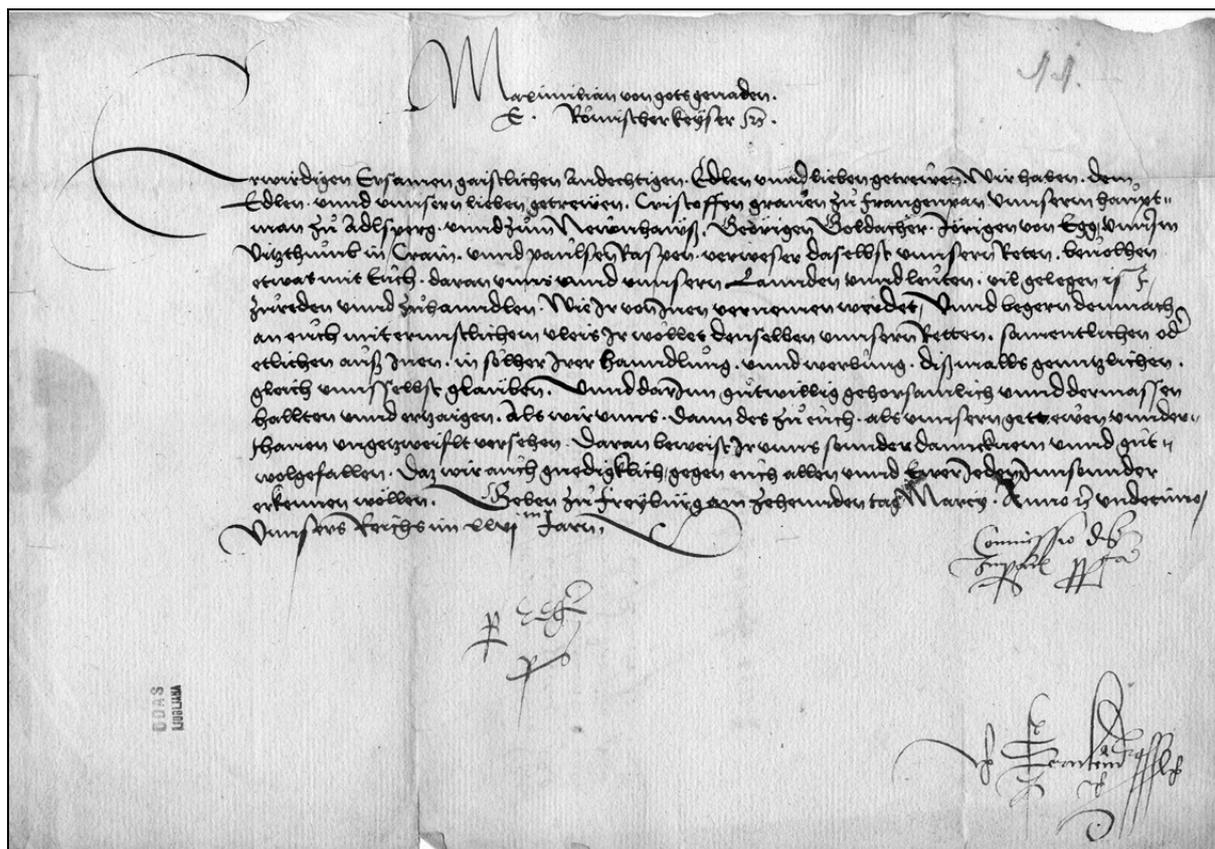
²³ Podrobnje Nared, *Dežela*, 192ss.

²⁴ RI XIV, 4/2, št. 19940a.

²⁵ ARS, AS 2, DSK I, šk. 314 (fasc. 211), št. 9, 11, 20, 29, 36, 41, 44, 48, 52; šk. 315 (fasc. 211), št. 58, 63, 79, 91, 102; šk. 848, št. 15; DSKS, I, 7s, št. 9; 54, št. 16; 69, št. 56; 76, št. 61; 85, št. 66; 163s, št. 125. O uničenju stanovskega arhiva nazadnje: Nared, Arhiv, 7; Nared, *Dežela*, 241ss.

²⁶ Chmel, *Actenstücke und Briefe*, 3, 393ss, št. CLXIX; *Landtagsakten*, II, 190, op. 1030.

²⁷ Heinig, *Kaiser Friedrich III.*, predvsem 229ss, 543, 1390ss, 1343. Kranjski svétniki Friderika III. in tudi Maksimilijana I. so opravljali predvsem vojaške funkcije in se praviloma niso dlje časa zadrževali na dvoru, temveč so upravljali kranjska posestva in urade kot glavari ali oskrbniki. Bili so svétniki vrste »von Haus aus« in deželni knez jih je aktiviral po potrebi, predvsem za poslanstva in razreševanja lokalnih problemov. O kranjskih (deželnih) svétnikih v Maksimilijanovem času glej npr.: ARS, AS 2, DSK I, šk. 848, št. 24; ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 5856, 1506 VIII. 26., Gradec; RI XIV, 2/1, 157, št. 4876; RI XIV, 4/1, št. 16460, 19328, 19368.

Pooblastilo za deželnoknežje komisarje. Na deželnem zboru v Ljubljani 7. aprila 1511 so Maksimilijana predstavljali grof Krištof Frankopan, Jurij Goldacher, deželni upravitelj Pavel Rasp in vicedom Jurij Eck. ARS, AS 2, DSK I, šk. 314 (fasc. 211), št. 11 (foto: Milan Bizjak).

kranjski *thurbueter* in gozdni mojster Hans Presinger. Precej komisarjev je prišlo le enkrat ali dvakrat; med njimi spet prevladujejo domačini.²⁸

Deželnoknežji komisarji na kranjskem deželnem zboru so bili torej pogosto kranjski deželani, ki so bili v službi deželnega kneza kot svétniki in uradniki. Kot plemiči in zemljiški gospodje so bili člani deželnega zbora, hkrati jih je vezala prisega lojal-

nosti deželnemu knezu. Združevali so dva položaja, interese deželnega kneza in stanov. Dežela, v kateri sta se prepletali deželnoknežja in stanovska sfera, je bila prepojena z interesi obeh sfer in zdi se, da se ni nihče obremenjeval z vprašanjem, ali so bili komisarji kljub razmeroma jasnemu mandatu monarhične opcije naklonjeni tudi stanovskim kolegom. Živel so dualizem in v svoji koži združevali kompromis.²⁹ In kaj je bil deželni zbor drugega kot instrument za iskanje kompromisa med požrešno vladarjevo malho in poskusi izsiljevanja stanov. In kdo bi bil za posrednika primernejši kot človek, ki pozna razmere v deželi in ljudi »nasprotne« strani. Deželnozbornska odobritev je odgriznila tudi del njegovega imenja, hkrati pa je z eno roko jedel s komorne mize.

Komisarjem je iz komorne blagajne praviloma pripadalo povračilo potnih stroškov (dnevnic). Ti so bremenili bodisi centralni regiment in *raitcammer*

²⁸ Dvorni maršal Lenart Ravbar, Hans Thurn, Hans Neuhauser, tržaški škof Peter Bonomo, Viljem Turjaški, Trojan Turjaški, Bernard Raunach, Jurij Elacher, kostanjeviški glavar Ulrik Verneker, Andrej Liechtenstein, Gašper Laaser, Hans Hofer, Erazem Dornberger. Komisarji z dvora ali iz drugih dežel so bili na kranjskih zborih redkost: freisinški škof Filip, baron Hans Wolkenstein, Jošt Oberweinmar, Gaudenz Botsch, Gašper Maltits, oskrbnik v Landecku. Glej Nared, *Dežela*, 205ss. Imena so iz tam citiranih pooblastil, instrukcij in drugih deželnozbornskih dokumentov ter so se večinoma pojavljala po letu 1507. S tem letom se začne tudi na deželnozbornskih obravnavah temelječ seznam ... *wer von zeit zu zeit das landtags commissariat bedienet hat*, ki sega vse do leta 1737. Shranjen je v stanovskem arhivu – ARS, AS 2, DSK I, šk. 569 (fasc. 318), sn. 4.

²⁹ O pravnem položaju deželnih stanov, odnosu z deželnim knezom in stanovsko-monarhičnem dualizmu več Nared, *Dežela*, 255ss.

bodisi vicedomske blagajne posameznih dežel.³⁰ Kljub temu se je sem ter tja zgodilo, da komisarji niso (pravočasno) prišli na razpisani zbor, to pa je vodilo do improvizacij z angažiranjem nadomestnih komisarjev.³¹

Instrukcije

Knez je komisarjem za deželni zbor poleg pooblastila izročil instrukcijo (*instruction*) – navodilo, kaj naj stanovom na zboru sporočijo, kaj od njih zahtevajo, v kakšne ponudbe smejo privoliti, kdaj zbor razpustiti itd. Instrukcija (predvsem v zgodnejšem obdobju jo poznamo pod imenom *werbung*, omenja se tudi kot *fürtrag*) je bila v večini primerov spisana skupaj s pooblastilom. Gre za interna pogajalska navodila, ki naj ne bi prišla v roke stanovom, ampak naj bi bila predvsem oporne točke deželnoknežjim pogajalcem. Instrukcije so zato v stanovskih arhivih le redko ohranjene v originalu, saj naj bi komisarji njeno vsebino na zboru le ustno predstavili. Kljub temu je v kranjskem stanovskem arhivu precej prepisov instrukcij, ki so tja prišle prek deželnega glavarja ali kakega »domačega« komisarja. Pomembnejši deželani so se z instrukcijo pogosto seznanili, še preden so jim komisarji njeno vsebino uradno predstavili. To je stanovom olajšalo pripravo odgovora in skrajšalo čas pogajanj. Iz Friderikovega časa se je ohranilo le nekaj instrukcij, ki so razmeroma kratke.³² V Maksimilijanovem ča-

su so bile bolj razdelane; to kaže na razmah deželnozbornskih pogajalskih prijemov. Instrukcija je po vsebinski plati osrednji deželnozbornski dokument, na katerega se navezujejo drugi spisi. V Maksimilijanovem času je ponujala predstavitev vladarjevega delovanja na politično-upravnem in vojaškem področju, njegove načrte za prihodnost ter seveda predlog (propozicijo), kako in v kolikšni meri naj bi mu stanovi pri tem pomagali.³³

Ko so komisarji stopili pred stanove, so se legitimirali s predajo (in morda javnim branjem) kredenčnega pisma ter zbrane pozdravili v knezovem imenu in jim zaželeli vse dobro. Instrukcija jim je nadaljnje ravnanje narekovala po korakih (*Von erst zusagen/Anfänglich sullen ... Darnach zusagen (zuerkennen geben, erzellen, anzuzäigen) ... Und nachdem ... Darauf ... Dan ... Item ... Ferrer ... Weiter ...*). V instrukciji zvemo, kaj naj komisarji obljubijo, če bi stanovi že »v prvo« ustregli knezovim zahtevam, prav tako vsebuje »rezervne scenarije«. Ko je bila deželnozbornska praksa že utečena, so skušali predvideti reakcijo stanov in njihove (proti)zahteve. Navodila za odborne zборе so bila podobna, le da so posebno pozornost namenjala stanovom posameznih dežel in predvidevala, po kakšnem ključu bo pričakovana odobritev razdeljena med dežele. Komisarjem je bilo včasih zelo jasno povedano, do kdaj morajo vztrajati na zboru in kakšen rezultat je še sprejemljiv. Za pogajanja z notranjeavstrijskimi stanovi konec leta 1494 v Mariboru je bilo šestim komisarjem denimo naročeno, naj kot uslugo za izgon judov zahtevajo 100.000 gld., v najslabšem primeru 70.000 gld. Za 10.000 bi lahko potem še popustili, manj kot 60.000 pa naj ne bi sprejeli.³⁴ O odgovoru stanov oziroma poteku pogajanj so morali sproti poročati na dvor, še posebej, če ni šlo gladko. Knez jim je lahko med zborom poslal dodatne instrukcije. Kolikor ni bila instrukcija (in pooblastilo) komisarjem vročena že pred odhodom

³⁰ RI XIV, 3/1, 449, št. 11842; RI XIV, 3/2, 941ss, št. 14620, 14623–14625, 14633; RI XIV, 4/2, št. 19937, 19939, 19949, 20006. Stroški so bili večji le, če je bil komisar tujec in je bila pot daljša. Tak znesek se je vrtil med 40 in 100 gld. Zanimiva je določba v dokumentu s konca aprila 1502, s katerim je kralj Maksimilijan I. svojemu svétniku Jakobu Landau »zapisal« celjsko grofijo skupaj z glavarstvom, gradom in mestom Celje ter tamkajšnjim uradom, kar je dotlej imel Andrej Hohenwarter. Med drugim je določeno, naj Landau za ukazano mu službeno pot na dvor ali kamor koli drugam dobi »popotnico« iz Maksimilijanove blagajne, če pa bo obiskoval deželne zборе na Kranjskem, mu ne pripada ne popotnica ne kaka druga »dobava«. RI XIV, 4/1, št. 16396; RI XIV, 4/2, št. 19696.

³¹ RI XIV, 3/2, 950, št. 14683; 1053, št. 15349; 1090, št. 15510. V zadnjem primeru sta poleg nekaterih komisarjev zamujala tudi kredencial in instrukcija, tako da so koroški stanovi godrnjali in nekateri preprosto odjezdili domov.

³² Glej: Universitätsbibliothek Graz, Hs. 1748, fol. 8v–9r; *Landtagsakten*, II, 57s, št. 118; Krones, *Quellenmäßige Beiträge*, 32, št. II (vse za meddeželni zbor Štajerske, Koroške in Kranjske v Lipnici, oktober 1462); Chmel, *Actenstücke und Briefe*, 2, 885s, št. MCLXV; ARS, AS 40, Zbirka registrov in prepisov listin, šk. 65 (koroški deželni zbor, december 1478); Chmel, *Actenstücke und Briefe*, 3, 380ss, št. CLXV (štajerski deželni zbor, januar 1480); 393ss, št. CLXIX – *werbung und instruction* iz (verjetno) konca febru-

arja 1480 je najstarejša ohranjena instrukcija za kranjski deželni zbor (8. marca); sestavlja jo je cesarjev protonotar in svétnik Tomaž iz Celja (Prelokar); glej Seuffert, *Drei Register*, 39ss.

³³ *Landtagsakten*, I, 19; *DSKS*, I, XIII. Ohranjene instrukcije (pretežno prepisi) za kranjske zборе in odborne zборе s kranjskimi predstavniki so objavljene v obeh zvezkih kranjskih deželnozbornskih spisov – *DSKS*, I, 8ss, št. 11, 13; 34ss, št. 29, 31 (original), 34; 49ss, št. 41; 58ss, št. 50; 64ss, št. 53, 55; 72ss, št. 59; 81ss, št. 64 (original); 90ss, št. 72; 103s, št. 82; 111, št. 90; 116ss, št. 95; 143s, št. 111; 151ss, št. 119; 161ss, št. 124; *DSKS*, II, 178ss, št. 133 (original), 136; 189s, št. 140 (original); 197s, št. 144; 209ss, št. 159; glej tudi: RI XIV, 3/1, 164ss, št. 9866; 369ss, št. 11257s; 490, št. 12230; RI XIV, 4/1, št. 16848, 17412, 17412a.

³⁴ RI XIV, 1/1–2, 389, št. 3133.

na zbor, jo je tja dostavil poseben sel, ki je za to prejel ustrezno plačilo. Kljub temu se je zgodilo, da sta dokumenta na zbor zamujala, to pa je komisarje postavljalo v neroden položaj ter zbrane stanove po nepotrebnem stalo časa in denarja.³⁵

Korenine deželnih zborov so pognale iz knezove stiske ter iz nasveta in pomoči, ki so ju bili deželani knezu dolžni nuditi. Deželni zbori so bili priložnost za pogajanja. Na njih pa se niso pogajali o tem, ali knezu pomagati ali ne, temveč o obsegu (stopnji) stiske ter obliki in »obsegu« nasveta in pomoči.³⁶ Podrobneje se vsebine instrukcij ne moremo lotiti, saj je to tema za samostojno razpravo. Tu nas zanimajo predvsem kot preostanek, ki nam razkriva pomemben del deželnozbornskega postopka, in kot osrednji vir za spoznavanje vsebin, ki so deželne in meddeželne zборе zaposlovali. Ker namreč teme zborov v individualnih vabilih oziroma razpisih zborov in v komisarskih kredencialih navadno niso bile konkretnije napovedane, se lahko z vsebino deželnozbornskih debat seznanimo predvsem na podlagi instrukcij.

Vsebinsko, teme oziroma vzrok tistih deželnih, meddeželnih in odbornih zborov do začetka leta 1519, za katere imamo potrebne podatke, povzemamo v teh vrsticah.³⁷ Največ, 31 zborov, je bilo sklicanih zaradi odobritve izrednih davkov ali pomoči v vojaki (konjenikih, najemnikih). Sedemindvajsetkrat so se kranjski stanovi udeležili zborov, ki so obravnavali beneško nevarnost (predvsem v času avstrijsko-beneške vojne 1508–1516), petindvajsetkrat turško nevarnost, vpade in obrambo pred njimi. Okrog 15 zborov so zaposlovali splošni obrambni ukrepi, snovanje obrambnih redov in zagotavljanje potrebne meddeželne pomoči ter različne stanovske pritožbe. Precej aktualne, zlasti v krajših časovnih intervalih, so bile te teme: sovražnosti in vojne z Madžari, uporno plemstvo (fajda Andreja Baumkircherja), zadušitev kmečkega upora (1515), pustošenja najemniških band, vzpostavitev (zagotavljanje) deželnega miru in volitve odborov za odborne zборе. Posamezne zборе so zaposlovali še husitske vojne, vojna s Korvinom, vojna s Švicarji, izgon judov, nemiri v deželi, kršenje grajskega regala ipd.

³⁵ *RI XIV*, 2/1, 31, št. 3864; *RI XIV*, 3/1, 172, št. 9905; *RI XIV*, 3/2, 1043, št. 15261s; 1089, št. 15510.

³⁶ O tem več Brunner, *Land und Herrschaft*, 326ss.

³⁷ Podlaga »statistike« je kronološki seznam kranjskih deželnih zborov in meddeželnih stanovskih zborovanj z udeležbo kranjskih predstavnikov (Nared, *Dežela*, 198ss). Upoštevamo vse evidentirane vrste stanovskih zborovanj razen dednih poklonitev in pregledov deželne vojske. Za marsikateri zbor sploh ni podatkov te vrste. Prav tako moramo upoštevati, da je lahko en zbor obravnaval več tem.

Instrukcija rimsko-nemškega kralja in avstrijskega nadvojvode Maksimilijana I. za kranjski deželni zbor novembra 1502

Kot smo že zapisali, je iz časa vladanja cesarja in kranjskega deželnega kneza nadvojvode Friderika III.(V.) po našem vedenju ohranjena le ena instrukcija za kranjski deželni zbor, pa še ta le kot koncept. V drugi polovici februarja 1480 je bila spisana za Sigmunda Sebracha, Viljema Turjaškega in Bertolda Magerja, ki so se v cesarjevem imenu 2. marca pogajali s koroškimi stanovi v Velikovcu in 8. marca s Kranjci v Ljubljani. Po konceptu iz rokopisne zbirke dunajskega Hišnega, dvornega in državnega arhiva je instrukcijo že 1858. leta objavil Joseph Chmel.³⁸ Ista instrukcija je bila torej namenjena tako za kranjski kot koroški deželni zbor. To ni bilo nič posebnega, saj so se instrukcije za habsburške dežele pogosto v celoti ali vsaj bistvenih delih prekrivale. Na tak način nam je posredno znana tudi vsebina instrukcije za kranjski deželni zbor (26.) decembra 1478, saj je iz instrukcije za koroški zbor moč razbrati, da je bila enaka pripravljena tudi za Kranjsko.³⁹

Ker je bila naslednja znana »kranjska« instrukcija potem šele iz aprila 1507,⁴⁰ je bilo »odkritje« štiri in pol leta starejše instrukcije toliko bolj razveseljivo. Nepričakovano smo jo našli med pregledovanjem mikrofilmskih kopij gradiva, ki ga kolegice iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana že desetletje evidentirajo v Bavarskem glavnem državnem arhivu v Münchnu. Osrednja pozornost je pri tem namenjena gradivu, povezanemu z loškimi (in klevevškimi) gospostvom, ki je skupaj z delom gradiva freisinske škofije shranjeno v omenjenem arhivu; gre predvsem za serijo Freising Hochstifts Literalien (HL 4).⁴¹

³⁸ Chmel, *Actenstücke und Briefe*, 3, 393ss, št. CLXIX.

³⁹ Chmel, *Actenstücke und Briefe*, 2, 885s, št. MCLXV; ARS, AS 40, Zbirka registrov in prepisov listin, šk. 65.

⁴⁰ ARS, AS 2, DSK I, šk. 314 (fasc. 211), št. 1; objava *DSKS*, I, 8ss, št. 11.

⁴¹ Prim. poročilo o evidentiranju za leto 2004 – *Obvestila ARS*, 452ss; Šega, *Evidentiranje*, 173ss. Gradivo freisinske škofije, predvsem cerkvene narave, zdaj poleg münchenkega Bavarskega glavnega državnega arhiva hrani še tamkajšnji nadškofijski arhiv (Archiv des Erzbistums München und Freising). Glej tudi: Blaznik, O zbirki mikrofilmov, 61ss; Blaznik, O virih, 17. V času Blaznikovega raziskovanja gradiva loškega gospostva leta 1954 je bil največji del gradiva (med drugim tudi serija HL 4) še v okrožnem (Kreisarchiv) oz. državnem arhivu (Staatsarchiv) v Münchnu. Blaznik je instrukcijo vsaj bežno poznal in jo je dal leta 1954 tudi mikrofilmati. V popisu mikrofilmskih posnetkov, ki jih je Blaznik prepustil Loškemu muzeju, zdaj pa so v škofjeloški enoti Zgodo-

Pred analizo instrukcije⁴² se vprašajmo, kako oziroma zakaj se je prepis instrukcije znašel v freisinškem (münchenskem) arhivu. Povezava je dokaj preprosta. Freisinška škofija je imela na Kranjskem obsežne posesti, med katerimi izstopa loško gospostvo. Temu zaokroženemu kompleksu, ki ga je bavarska škofija od cesarja Otona II. dobila v letu 973, se je 60 let pozneje pridružilo območje Dovjega, od konca 12. stoletja naprej pa se je na območju poznejšega gospostva Klevevž Freising usidral še na Dolenjskem. Freisinška kranjska posest je bila obremenjena tako kot posest kake druge cerkvene ustanove in kot pričajo skromno ohranjeni dokumenti, je moral freisinški škof od srede 15. stoletja naprej od svojih kranjskih posesti in podložnikov (beri: dohodkov) plačevati njemu odmerjeni del odobrenega deželnega davka, ki se je stekal v stanovsko blagajno.⁴³

Freisinški škof je nekajkrat omenjen v stanovskih gravamina, ⁴⁴ v drugi polovici leta 1515 je bil na kranjskem deželnem zboru dvakrat kot deželno-knežji komisar.⁴⁵ Če odmislimo ta dva primera, ne poznamo iz obdobja vladanja Friderika III. in Maksimilijana I. niti enega deželnega zbora, ki bi se ga freisinški škof kot kranjski davčni zavezanec in nominalni deželan osebno udeležil. Za upravljanje škofijskega (loškega) gospostva je odgovarjal oskrbnik. Temu so pomagali kaščar kot skrbnik gospostvenega gospodarstva in dva gradiščana z obrambnimi nalogami. Oskrbnik je odgovarjal za vodenje celotnega gospostva, skrbel je za spoštovanje njegovih meja in pravic. Bil je namestnik freisinškega škofa, tako da ga je zastopal tudi na deželnem zboru.⁴⁶ Škof se je na Kranjskem pojavil zelo redko; vzrok je bila velika oddaljenost (pri-

bližno 500 km). Za to razdaljo je škof s spremstvom konec 17. stoletja potreboval celih 20 dni, njegovi odposlanci pa so pot zmogli v pol krajšem času.⁴⁷ V tretji četrtini 15. stoletja je Škofja Loka samo štirikrat videla svojega gospoda (1449, 1454, 1458, 1475), ne vemo pa niti za en obisk v zadnji četrtini stoletja.⁴⁸ Namesto škofa so gospostvo redno nadzirali pooblaščen odposlanci osrednje škofijske administracije – odvetniki ali svétniki (*anwälte, räte*); njihov pomen se je povečal predvsem po sredi 15. stoletja. To funkcijo so navadno opravljali višji škofijski uradniki, oskrbniki drugih škofijskih gospostev in kanoniki.⁴⁹ Čeprav je bil najpogostejši vzrok rednih obiskov škofovih odvetnikov urejanje tekočih upravnih zadev, kot sta obračunavanje z gosposčinskimi uradniki in pobiranje letnih donosov gospostva,⁵⁰ se ne zdi nemogoče, da bi se kak tak odvetnik kdaj znašel tudi na kranjskem deželnem zboru. V nasprotni smeri, iz Loke v Freising, so redno jezdili sli z obvestili o tekočih upravnih zadevah, pa tudi z mandati deželnih oblasti, predvsem glede davkov in deželnih vpoklicev.⁵¹

Instrukcijo je torej v Freising poslal ali osebno prinesel kateri izmed naštetih uradnikov, najverjetneje kar loški oskrbnik. V času naše instrukcije je bil to Jurij Thurn (oskrbnik v letih 1497–1503).⁵² Obveščanje o vsebini deželno-knežjih instrukcij je bilo gotovo med nujnimi opravili loškega oskrbnika, saj so na podlagi knezovih zahtev odobreni deželni davki in vojaške odobritve neposredno bremenili (tudi) fresinške kranjske posesti. Novice je navadno prenašal sel, vemo pa, da se je oskrbnik občasno osebno odpravil »polagat račune« v Freising.⁵³ Po drugi možnosti je prepis instrukcije odnesel škofov odvetnik, kolikor je morda prav tedaj

vinskega arhiva Ljubljana, je ob zaporedni številki 354 (mikrofilmski posnetki 2227–2233) tale regist: »18. 11. 1502. Instrukcije cesarja Maksimilijana deželnemu zboru zaradi novih davkov in dajatev, da jih deželni zbor odobri v obrambne namene, predvsem proti Turkom.« Za informacijo se zahvaljujem kolegici Juditi Šega.

⁴² BayHStA, Freising Hochstifts Literalien, HL 4, Fasz. 41/210-1; mikrofilmska kopija: ZAL, Dopolnilni mikrofili, D-117, posnetki 0258–0264.

⁴³ O pravnem položaju freisinških kranjskih posesti in davčnih bremenih glej: Vilfan, Lage, 351ss; Nared, Začetki, 26ss; Nared, *Dežela*, 131ss.

⁴⁴ DSKS, I, 32, št. 28; 95s, št. 77; 130, št. 101; 135, št. 104.

⁴⁵ DSKS, I, 151, št. 119; 166, št. 127.

⁴⁶ Blaznik, *Škofja Loka*, 170, 171s, 450s (seznam oskrbnikov loškega gospostva); Blaznik, *Srednjeveški urbarji*, 59s; Bizjak, *Ratio facta est*, 180s. Kaščar je pobiral tako urbarialne dajatve kot deželne davke, ki jih je po sklepu deželnega zbora v soglasju z zemljiškim gospodom in s sodelovanjem oskrbnika porazdelil na podložnike.

⁴⁷ Kosi, *Potujoči srednji vek*, 69.

⁴⁸ Bizjak, *Ratio facta est*, 189; Bizjak, Die geschichtlichen Beziehungen, 43s.

⁴⁹ Bizjak, Die geschichtlichen Beziehungen, 45.

⁵⁰ Prav tam, 45s.

⁵¹ Prav tam, 47s.

⁵² Blaznik, *Škofja Loka*, 451; Bizjak, Die geschichtlichen Beziehungen, 49ss. Mesto oskrbnika loškega gospostva je bilo očitno precej zaželeno, saj so se zanj potegovali člani uglednih kranjskih plemiških rodbin. Vicedom Jurij Eck, ki je bil tudi kandidat za mesto loškega oskrbnika, je v pismu dvornemu kanclerju Ciprijanu Sernteinu zapisal, da je loško oskrbnništvo povsem primerljivo s kranjskim deželnim glavarstvom (*RI XIV*, 4/2, št. 20652). Loški oskrbniki, včasih imenovani tudi glavarji, so bili poleg omenjenega Jurija Thurna na primer še Jurij Lamberger (1455–1474), Jurij Črnomaljski (1474–1480), Jakob Lamberger (1481–1491), Jurij Dürrer (1491–1494), Gašper Lamberger (1503–1508) in Pavel Rasp (1508–1524).

⁵³ Bizjak, Die geschichtlichen Beziehungen, 45, op. 27.

»vizitiral« kranjske posesti. Manj verjetno je, da bi instrukcijo v škofijsko pisarno spravil kateri izmed njenih »nositeljev« – deželnoknežjih komisarjev. V instrukciji sta namreč kot komisarja po imenu navedena le kranjski deželni glavar Hans Turjaški in vicedom Jurij Eck, vendar je govor tudi o *ander unser räte*. S tem izrazom je bil bržčas mišljen še kateri izmed Maksimilijanovih kranjskih (deželnih) svetnikov, ki bi ga knez naknadno imenoval za komisarja. Ker drugih spisov z novembrskega deželnega zbora ne poznamo, o imenih morebitnih drugih komisarjev ni smiselno ugibati. Prav tako ni znano, kdo je instrukcijo prepisal.

Teoretično je možno (v praksi pa tako rekoč neverjetno), da je bila instrukcija tri stoletja shranjena na loškem gradu in da so jo šele ob sekularizaciji gospostva leta 1803 prenesli na Bavarsko.⁵⁴ S sekularizacijo je freisinška škofija načeloma obdržala gradivo cerkvene narave, preostalo gradivo (vsaj s freisinških bavarskih posesti) pa je pripadlo posvetni oblasti v Münchnu. Dokumentacija o loškem gospostvu se je dotlej zbirala tako v freisinški kot škofjeloški pisarni. V Freising so se denimo stekali originalni dopisi in poročila uradnikov iz Škofje Loke, prav tako so tam hranili osnutke v loško gospostvo odpremljenih dopisov. V škofjeloški pisarni so shranjevali iz Freisinga prispele originale in koncepte ali kopije svojih dopisov. Marsikateri dokument se je tako (o)hranil v obeh pisarnah.⁵⁵ Pri naši instrukciji je stvar drugačna, saj gre že v osnovi za prepis. Da bi prepis deželno-knežje instrukcije iz Freisinga poslali v Loko, je tako rekoč nemogoče. Prej bi se zgodilo, da bi loški oskrbnik sam pridobil prepis instrukcije in ga shranil pri sebi. Tudi v tem primeru pa ni prav verjetno, da bi jo po letu 1803 odnesli v freisinški ali münchenski arhiv. Znano je, da je bilo gradivo škofjeloške pisarne – razen listin – razneseno na številne kraje in v veliki meri pogubljeno; še največ ohranjenih dokumentov je končalo v današnjem Arhivu Republike Slovenije.⁵⁶

Instrukcija je bila izdana 18. novembra 1502 v Großaitingenu pri Augsburgu. Čeprav v njej to ni eksplicitno navedeno, je bila namenjena razpravi na deželnem zboru v Ljubljani, ki se je sestel 25. no-

vembra 1502. Ta deželni zbor je v časovnem in vsebinskem smislu ujet med dva odborna zbora nižjeavstrijskih dežel, prvega avgusta 1502 in drugega marca 1503. 28. avgusta so se v Dunajskem Novem mestu sestali stanovski odbori nižjeavstrijskih dežel (Zgornje in Spodnje Avstrije, Štajerske, Koroške in Kranjske), da bi razpravljali o odobritvi imenjske konjenice, splošnih obrambnih ukrepov, meddeželni pomoči, stanovskih pritožbah itd.⁵⁷ Ker sta bili delegaciji Koroške in Kranjske maloštevilni, odposlanci gornjeavstrijskih dežel (Tirolske in t. i. Prednjih dežel) pa so posvetovanje sploh zamudili, je bil za marec naslednje leto predviden nov odborni zbor v Linzu. Tam naj bi rešili preostala odprta vprašanja, za načelno doseženi sporazum bi se izrekli še koroški in kranjski stanovi.⁵⁸ Med sklepi avgustovskega odbornega zbora⁵⁹ je mogoče opaziti potrebo po razpisu deželnih zborov po posameznih deželah. Štajerski stanovi so se zbrali 25. novembra, vendar jih je zaradi prepoznega razpisa zbora prišla le tretjina. Ker tudi dokumenti odbornega zbora v Linzu⁶⁰ govorijo o deželnih zbora, ki so bili na dan sv. Katarine, tj. 25. novembra, datum (začetka) ljubljanskega deželnega zbora ne more biti vprašljiv.

Komisarji, Hans Turjaški in Jurij Eck sta napovedana v instrukciji, morda pa se jima je pridružil še kdo, so torej na dan sv. Katarine pozdravili v Ljubljani zbrane deželne stanove. Ti so se verjetno zbrali na ljubljanskem gradu, saj deželna hiša na Novem trgu leta 1502 najbrž še ni stala; kot »novogradnja« je namreč prvič omenjena v listini s konca novembra 1504.⁶¹ Komisarji so pozdravili navzoče v imenu deželnega kneza kralja Maksimilijana in jim zaželeli vse dobro. Potem so jim predstavili Maksimilijanova opažanja, priporočila, predvsem pa zahteve, ki jih smiselno povzemamo in komentiramo v spodnjih vrsticah.

Knez je sklical odborni zbor⁶² v Dunajskem

⁵⁷ Glej Nared, *Dežela*, 205.

⁵⁸ Prim. Moltke, *Siegmund von Dietrichstein*, 114ss, tu 121.

⁵⁹ StLA, Laa. A., Antiquum, III, K. 165, H. 540, leto 1502; Kronos, Vorarbeiten, 79s, št. 38; RI XIV, 4/2, št. 19963; Moltke, *Siegmund von Dietrichstein*, 114ss.

⁶⁰ StLA, Laa. A., Antiquum, III, K. 165, H. 540, leto 1503; Kronos, Vorarbeiten, 80, št. 38, 39; RI XIV, 4/1, št. 17233; RI XIV, 4/2, št. 19963, 20345.

⁶¹ Nared, *Dežela*, 241ss; Nared, Arhiv, 6s.

⁶² Tako iz diktije »naše« instrukcije kot iz nekaterih drugih dokumentov (npr. RI XIV, 4/1, št. 16788) bi lahko celo povzeli, da so bili v Dunajsko Novo mesto povabljeni stanovi nižjeavstrijskih dežel kot korporacije in ne le stanovski odbori kot njihova predstavništva. To bi pomenilo, da je šlo za meddeželni in ne odborni zbor petih dežel. Taka oblika pa za začetek 16. stoletja ni prav verjetna.

⁵⁴ Blaznik, *Škofja Loka*, 446. S sekularizacijo je freisinški škof izgubil položaj posvetnega kneza, škofiji je bila odvzeta posest. Škofijska posest na Bavarskem je postala državna last Bavarske, freisinška gospostva v Avstriji, med njimi loško gospostvo, pa so bila vključena v avstrijsko komorno ozemlje.

⁵⁵ Blaznik, O virih, 17; Blaznik, O zbirki mikrofilmov, 61; Šega, Evidentiranje, 173.

⁵⁶ Blaznik, O virih, 17; Šega, Evidentiranje, 173.

Novem mestu in nanj povabil stanovce vseh nižjeavstrijskih dežel. Zbora so se v zadostnem številu udeležili predstavniki deželnih stanov Spodnje in Zgornje Avstrije ter Štajerske, udeležba Kranjcev pa je bila skromna; ti so knezovim komisarjem predali (priloženi) odgovor na propozicijo.⁶³ Komisarji naj zdaj na zboru na glas preberejo kranjski odgovor in povedo, da je knez zadovoljen z načrtovano davčno odobritvijo. Ta bo veliko olajšanje zanj in nižjeavstrijske dežele, za sovražnike⁶⁴ pa hud udarec. Komisarji naj zahtevajo, da stanovi na tem deželnem zboru privolijo v (obrambni) red in izvedejo davčno naložitev, in sicer od vsakogar, ki ima imenjsko rento in dohodke v deželi, in to ne glede na to, ali v deželi prebiva ali ne. Pri izpeljavi naložitve naj bi pomagal tudi regiment. Knez računa, da bo s pomočjo deželanov pokoril neposlušne in bo tako breme enakomerno porazdeljeno. V naložitev naj bodo vključeni tudi meščani, trgovci in ostali, ki imajo v deželi posest. O načinu obdavčitve naj bi se dogovorili na tem deželnem zboru. Davek naj bi bil obračunan po gospodinjskih (ognjiščih), kot navadno pa naj bi bilo upoštevano imetje – premožni naj bil dal več kot revni.

Knez pričakuje, da bodo izvedli vpoklic vsakega 20. (kmečkega) moža; vse leto naj bi ga vzdrževalo preostalih devetnajst.⁶⁵ Davek za njegovo obleko znaša poldrugi goldinar (gld.) ter za orožje in oklep pol gld. Vpoklicani (20. mož) naj ima obleko enotne barve. Pol odobrene naložitve (vojaškega sklica) naj ostane v matični deželi, druga polovica pa naj bo na voljo drugim nižjeavstrijskim deželam.

Če bi šel kateri izmed devetnajstih mož sam v boj, mu ni treba prispevati za vzdrževanje vpoklicanega 20. moža. Če gre vpoklicani 20. mož na pregled čet (nabor) in ima do tja vsaj dan poti, mu pripada »dnevnic« iz naložitve v višini enega »sekserja«. V vsaki deželi je treba imenovati četrtne glavarje (mojstre). Knez je bil voljan ugoditi stanovski zahtevi, da te predlagajo iz svojih vrst. Ker pa je imenovanje knezova pristojnost, je za vsako deželo imenoval sposobne in ugledne osebe, na Kranjskem Jurija Moisseja, Gašperja Lambergerja, Petriča Tschawitgyja in Pankraca Turjaškega. Omenjeni naj ravnajo tako, kot je predvideno v redu iz Dunajskega Novega mesta. Ko bo red zaživel, bo dal knez vsakemu izmed njih iz vicedomske blagajne *za pogum in prižadevnost* izplačati 100 renskih gld. letne plače. Četrtnim glavarjem naj bodo dodeljeni službeni prostori. Mojstri morajo vsako leto pregledati konjenico in pešadijo. Pri pregledih vojske naj bo navzoč tudi deželnoknežji vrhovni vojaški poveljnik, na Kranjskem Hans Turjaški,⁶⁶ v Spodnji Avstriji Andrej Krabat in v preostalih treh kneževinah njihovi deželni glavarji. O vsem naj poročajo knezu.

Knez se strinja, da vojaške operacije (pohodi) na stroške dežele ne smejo trajati dlje kot tri mesece. Pohod (trajanje) proti sovražniku zunaj dežele naj bo odvisen od okoliščin in potreb. Stanovi pričakujejo, da bo za obrambo več prispevalo komorno premoženje. Če bodo napadene nižjeavstrijske dežele, jim bodo gornjeavstrijske (če tam ne bo vojne) priskočile na pomoč z 10.000 možmi, če pa bodo tudi same v nevarnosti (v vojni), bodo poslale 5000 oboroženih mož. Knez je poleg tega pripravljen od svojih dohodkov postaviti tisoč konjenikov, ki bodo na voljo nižjeavstrijskim deželam.⁶⁷

Na zboru v Dunajskem Novem mestu je Maksimilijan nakazal, da bi bilo za vzdrževanje vojske in druge s tem povezane stvari dobro zbrati 100.000 gld. gotovine. To bi pobrali stanovski in deželnoknežji prejemniki, porabili pa bi jo izključ

⁶³ Knez je v Dunajskem Novem mestu prek svojih komisarjev zahteval odobritev težkega konja na 200 funtov imenja ter od 10 hub in 10 meščanov vzdrževanje oboroženega pešaka (Fußknecht). Za vzdrževanje vojske naj bi pet dežel odobrilo 100.000 gld.; polovico bi jih zbrali v tem in polovico v naslednjem letu. Kranjska bi morala zbrati osmino vsote, 12.500 gld. *RI XIV*, 4/1, št. 16848, točki 6 in 13. Kot pričajo sklepi odbornega zbora in sredi novembra izstavljeno zaščitno pismo, so stanovi Maksimilijanu v Dunajskem Novem mestu v resnici odobrili vzdrževanje oboroženega jezdeca od vsakih 100 funtov imenjskih in drugih dohodkov, in sicer za dobo treh let. Imenjska obdavčitev je bila predvidena tako za duhovski kot svetni stan, za domače in tuje »davkoplačevalce«. K obrambnemu davku naj bi prispevali tudi trgovci, meščani in preostali brez imenjskih dohodkov. Povzetek teh in drugih sklepov odbornega zbora glej v: *RI XIV*, 4/1, št. 17072; *RI XIV*, 4/2, št. 19963; Kronos, Vorarbeiten, 79s, št. 38; Moltke, *Siegnund von Dietrichstein*, 116ss (s komentarjem). O imenjski obdavčitvi (renti) na kratko Nared, *Dežela*, 267s.

⁶⁴ Poleg Turkov so Maksimilijana »dražili« tudi Francozi. Prim. *RI XIV*, 4/1, št. 16823, 16848.

⁶⁵ Več o (kmečkem) pozivu pešakov Simoniti, *Vojaška organizacija*, 91ss.

⁶⁶ Tekst je na tem mestu nekoliko nejasen, a zdi se, da se besedi *er* in nato *citiern* lahko nanašata le na takratnega kranjskega deželnega glavarja, ki je bil kot knezov namestnik v deželi tudi vrhovni poveljnik deželne vojske. Prim. tudi *RI XIV*, 4/2, št. 20345, točka 5. Po drugi strani lahko v povzetku instrukcije za štajerski zbor novembra 1502 (*RI XIV*, 4/1, št. 17077, točka 3) preberemo, da naj bi se pregleda konjenice in pešakov poleg četrtnih glavarjev udeležila še vrhovni vojaški poveljnik (poveljnik regimeta) in deželni glavar; poročala bi deželnemu knezu.

⁶⁷ Enak predlog so komisarji predstavili že v Dunajskem Novem mestu. *RI XIV*, 4/1, št. 16848, točka 6.

no namensko. Stanovi so odgovorili, da takega zneska v tistem hipu niso zmožni zbrati. Stanovi, tako kranjski kot stanovi drugih nižjeavstrijskih dežel, naj zato oblikujejo opolnomočene odbore, ki bodo skupaj z odposlanci gornjeavstrijskih dežel in knezom razpravljali o odobritvi omenjenega zneska. Ugodna rešitev bi bila namreč dobra tako zanj kot za dežele, saj bi omogočila vzdrževanje vojaških enot in funkcioniranje obrambnega reda.⁶⁸

Stanovi menijo, da je treba zagotoviti orožje, bojno opremo in druge potrebščine ter oskrbeti gradove in mesta z gradbenimi strokovnjaki, orožjem, proviantom itd. Knez je temu naklonjen, zato naj komisarji poročajo, da bo v vseh nižjeavstrijskih deželah kar najhitreje uredil orožarne ter jih oskrbel s (strelnim) orožjem in drugimi potrebnimi stvarmi.⁶⁹ Orožje bo tako pri roki, če pa bi ga shranili po gradovih in mestih, bi se lahko spridilo in šlo v nič. Knez je ustanovil »hišno komoro«; ta bo večji del svojih dohodkov vložila v utrjevanje obmejnih gradov in mest. Pomagal bo tudi z živili in po potrebi z naselitvijo vojaških posadk (pešakov).

Maksimilijan je za vsako deželo izstavil listino z zavezo, da davčna naložitev in obrambni red ne bosta škodila njihovim privilegijem (ročinom).⁷⁰ To zaščitno pismo naj komisarji v zameno za sprejetje obrambnega reda izročijo stanovom. Ob tem naj

jim zagotovijo, da bo njihove privilegije spoštoval enako kot njegovi predniki.

Če se bo kdo v tej zadevi *neposlušen* ter se bo upiral naložitvi in obrambnemu redu, ga bo knez pokoril s pomočjo poslušnih deželanov. Prav tako ne bo dovolil, da bi bil iz reda kdorkoli izvzet; vsak (socialni) stan, cerkveni in posvetni, naj prevzame sorazmerni del bremena.

Stanovi so kneza prosili, da bi prelatov in mest med tem časom ne obremenjeval s (komornimi) davki in drugimi bremenmi,⁷¹ pa tudi stanovom naj še naprej pusti njihove privilegije in stare običaje. Komisarji naj jim zato na primeren način povedo, da bo njihove svoboščine v največji možni meri ščitil, morajo pa upoštevati, da so za obrambo pred Turki kot najbližji sosedje in kristjani ter kot pripadniki svetega cesarstva in nemške nacije (*teutscher nation*) dolžni žrtvovati kak svoj privilegij. S tem bodo dali zgled tistim, ki živijo bolj na varnem (stran od Turkov), da bodo tudi ti bolj pripravljeni za pomoč.

Stanovi prosijo, da bi knez vojne, ki zadevajo nižjeavstrijske dežele, začel z njihovim védenjem in nasvetom. V tem jim lahko ustreže, z izjemo načrtovanega pohoda proti Turkom, ki bo izpeljan s sodelovanjem nemškega cesarstva in vse krščanske skupnosti. Knezovo mnenje je bilo in ostaja, da so njegove dedne dežele nekakšna skupnost z davčnimi naložitvami in vojsko. Vsaka dežela naj pride drugi v stiski na pomoč. Predstavniki gornjeavstrijske deželne skupine bi se radi glede meddeželne pomoči zedinili z nižjeavstrijskimi deželami. Na zadnjem odbornem zboru so zato sklenili, da bodo o tej temi razpravljali na odbornem zboru v Linzu; tja naj vsi pošljejo svoje odbore. Knez torej tudi od Kranjcev pričakuje, da bodo imenovali *odličn* odbor. Imena članov odbora naj stanovi sporočijo glavarjem posameznih dežel, deželni knez pa bo potem glavarjem sporočil, na kateri dan bo razpisan zbor v Linzu, da bodo lahko odbori pravočasno odšli na pot.⁷² Odboru naj stanovi dajo ustrezno polnomočje (*gewalt*), da bo lahko z deželnoknežjimi komisarji (*retn und anwenden*) odločal o pohodu proti Turkom, skupaj z odposlanstvi gornjeavstrijskih

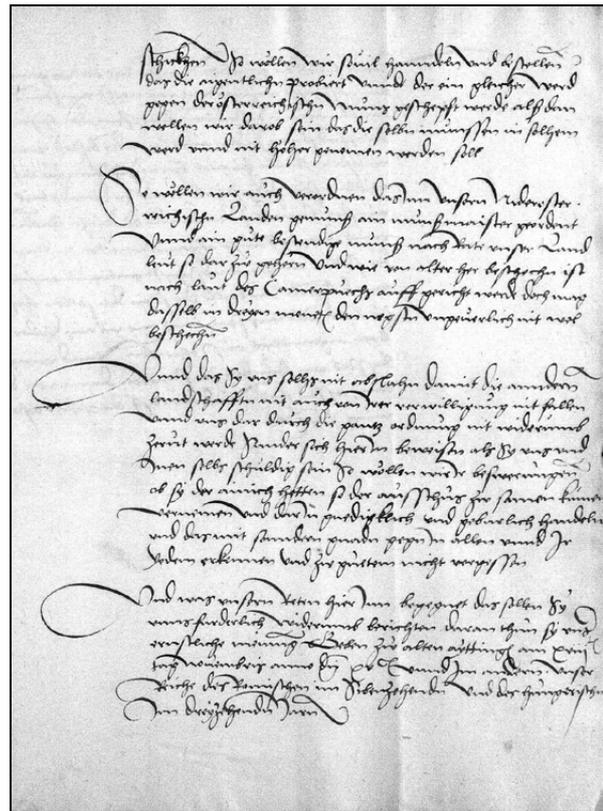
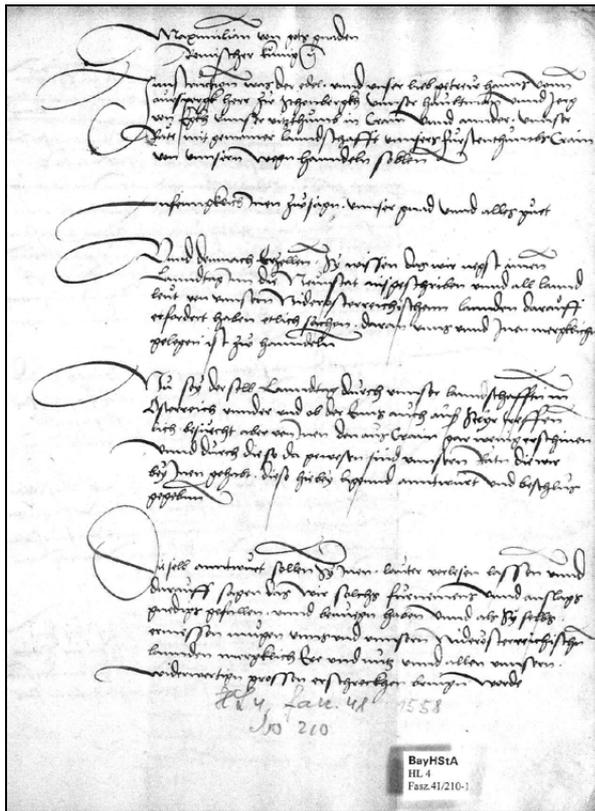
⁶⁸ Stanovi niso popustili in dodatnega davka (»rezerve«) v višini 100.000 gld. niti v Linzu niso odobrili. *RI XIV*, 4/2, št. 20345, točka 19.

⁶⁹ Prim. še Simoniti, *Vojaška organizacija*, 180ss.

⁷⁰ Zaščitna pisma so bila izstavljena le dva dni pred kranjsko instrukcijo in so bila očitno enaka za vseh pet dežel. Moltke, *Siegmund von Dietrichstein*, 120, ki se opira na poznejšo kopijo oziroma izvleček, celo trdi, da je bil vsem petim nižjeavstrijskim deželam izstavljeno skupno zaščitno pismo. Ti naj tega ne bi sprejeli z odobravanjem, saj naj bi skupno pismo namigovalo, da so imele dežele tudi enake privilegije. Iz besedila ohranjene originalne zaščitne listine, izstavljene 16. novembra 1502 (*RI XIV*, 4/1, št. 17072), ni moč povzeti, da gre za edini oziroma skupni izvod, čeprav to ne bi bil osamljen primer. 24. maja 1518 je namreč Maksimilijan stanovom (odborom) vseh avstrijskih dednih dežel prav tako izstavil enako zaščitno pismo (*ARS*, AS 1063, Zbirka listin, št. 1167, 1518 V. 24, Innsbruck; *DSKS*, II, 204s, št. 151). Glede na formulacijo iz instrukcije (*Wir haben auch yedem lande ain urkund und verschreibung geben das inen solcher anslag und ordnung an im privilegien, freyhaitn, handtvestn und alten herkomen unschedlich sein soll. Und wo sy durch uns sonst in veld erfordert wurden das solchs beschehn sol. Denselben brief sollen unser rete inen gegen aufrichtung der berurten ordnung uberantworten und inen dabey sagen das wir uns auch gegen inen halten wollen wie bey unsern vordern bescheben und von alter herkomen ist*. Kreпки tisk A. N.) lahko sklenemo, da je vsaka dežela dobila svoj izvod zaščitnega pisma, ki pa je bil za vse enak.

⁷¹ O dvotirnem obdavčenju prelatov in mest Nared, *Dežela*, 136ss, 173ss.

⁷² *Nemblich das die personen desselben ausschus unsern hawbtleuten in yedem land angezeigt und also bestellt werde, wan wir den selbn hawbtleutn schreiben auf welchen tag sy den ausschus gen Lintz beschaiden sollen das der dahin zu kumen berayt sey*. Formulacija jasno kaže, da je bilo besedilo instrukcije za vseh pet dežel v glavnih potezah enako. Zato je tudi večkrat govor o *landtscheften*, torej o deželnih stanovih v množinski obliki.

Prva in predzadnja stran instrukcije za kranjski deželni zbor novembra 1502. BayHStA, Freising Hochstifts Literalien, HL 4, Fasz. 41/210-1 (Foto: BayHStA).

dežel, ki bodo prav tako v Linzu, pa tudi glede sporazuma o tem, kako naj ena dežela pomaga drugi; skupaj bodo ugotovili, kaj je potrebno in najbolje. Odbor bo sklep (dogovor) odbornega zbora potem prenesel stanovom in poskrbel, da bo sprejet na deželnem zboru. Upoštevati je treba tudi morebitne upravičene pomisleke ali predloge in potem narediti dokončen sklep.

Deželni stanovi naj na tem deželnem zboru ali (če zdaj ne bo mogoče) pozneje na linškem odbornem zboru (*odboru vseh dežel*) razpravljajo o odposlanstvu, ki bi ga v zvezi z dogovorom o meddeželni pomoči poslali k Maksimilijanovemu sinu, nadvojvodi Filipu.⁷³

Komisarji naj spomnijo tudi na pritožbe stanov zaradi denarja (novcev), predvsem manj vrednih tujih novcev, ki so preplavili avstrijske dežele. Stanovi so kneza prosili, da tuje novce po vrednosti izenači z domačimi. Deželni knez bo v nižjeavstrijskih deželah postavil novčarskega mojstra in poskrbel, da bodo po nasvetu deželanov in skladno

s »komorno knjigo« kovali dober denar. A za to potrebuje vsaj še tri mesece časa.⁷⁴

Morebitne druge pritožbe naj mu stanovi predstavijo na odbornem zboru; vzel jih bo na znanje ter milostno in pošteno obravnaval. Ne želi pa, da bi glasno zavrnil (pogojevali) njegove zahteve, saj bi to slabo vplivalo na odločitve drugih dežel in bi lahko ogrozilo celoten obrambni red. Ravnajo naj uvidevno, saj so to dolžni tako knezu kot sami sebi.

Na koncu instrukcije knez naroča komisarjem, naj mu poročajo o poteku zbora in tako izpolnijo njegovo voljo.

Dodatek k instrukciji, ki je bil spisan istega dne, sodi med vsebinske točke instrukcije, čeprav odstopa od njene vsebine. Govor je namreč o dobavi oziroma transportu ovsas ali konj iz Nizozemske.⁷⁵

⁷³ O tem odposlanstvu so govorili že v avgustu. RI XIV, 4/1, št. 16848, točka 10; RI XIV, 4/2, št. 19963, točka 13; Kronos, Vorarbeiten, 79s, št. 38.

⁷⁴ Tudi o pripravi novčnega reda (Münzordnung) naj bi razpravljali že v avgustu. RI XIV, 4/1, št. 16848, točka 11; RI XIV, 4/2, št. 19963, točka 16.

⁷⁵ V izvlečku instrukcije za štajerski deželni zbor 25. novembra je govor o ovsu za konje, ki naj bi ga dal Maksimilijan pripeljati iz Nizozemske. RI XIV, 4/1, št. 17077, točka 9. Po dveh mestih dodatka k instrukciji, kjer stoji *den hafen der pferd oziroma denselben hafen zu legen*, bi res kazalo na oves (der Hafer), medtem ko je na koncu govor le še o konjih (*und darauf die pferd bestelln mugen*). Na Kranjskem je

Na deželnem zboru naj bi preverili, koliko zanimanja je za ta »posek« na Kranjskem.

V instrukciji za kranjski deželni zbor gre v pretežni meri za pojasnjevanje in konkretizacijo sklepov prejšnjega odbornega zbora. Iste teme pa so se vlekale še naprej, saj so se konec marca 1503 na odbornem zboru v Linzu pogovarjali o istih stvareh.⁷⁶ Koliko je ljubljanski zbor res pripomogel k uresničitvi sklepov iz Dunajskega Novega mesta, ne moremo dokumentirano ugotoviti. Sklepi davčne narave so bili bržčas potrjeni; sprožil se je postopek repartacije bremen in razpošiljanja individualnih davčnih pisem. Tako se je denimo zgodilo na Štajerskem, kjer so se pri odmerjanju vojaškodavčne obveznosti lahko oprli na imenjsko knjigo iz leta 1495 in so davčna pisma razposlali že 12. decembra 1502.⁷⁷ Kranjci so novembra verjetno tudi že izvolili člane odbora za linški odborni zbor. Kljub temu pa najpomembnejši sklepi iz Dunajskega Novega mesta in Linza verjetno sploh niso obrodili omembe vrednih sadov. Poznana je sicer štajerska vojaška naložitev, o uporabi vojaških enot pa ni nikjer govora. Prav tako se sicer redki viri iz naslednjih let ne sklicujejo na obrambni red iz let 1502 oz. 1503.⁷⁸ Obrambni red za avstrijske dedne dežele je bil eden prvih Maksimilijanovih poskusov, da bi v svojih deželah dosegel večjo samostojnost na vojaškem področju in zagotovil učinkovitejšo obrambo. Novi impulzi v oblikovanju obrambne organizacije in pri vzpostavitvi učinkovitejše meddeželne pomoči so sledili na odbornih zbore nižjeavstrijskih dežel v Murzzuschlagu (1508) in Salzburgu (1509), krona Maksimilijanovih prizadevanj pa je bil maja 1518 sprejeti innsbruški obrambni libel.⁷⁹

večkrat primanjkovalo dobrih jezdni konj za vojaške potrebe. Maksimilijan je bil tako tudi leta 1507 pripravljen iz Nizozemske uvoziti žrebce za težko konjenico. *DSKS*, I, 9, št. 11; Simoniti, *Vojaška organizacija*, 82.

⁷⁶ *RI XIV*, 4/2, št. 20345.

⁷⁷ Moltke, *Siegmund von Dietrichstein*, 121; glej tudi Nared, *Dežela*, 267ss.

⁷⁸ Moltke, *Siegmund von Dietrichstein*, 122s.

⁷⁹ Splošno o reformi vojaškega sistema in oblikovanju skupnega obrambnega reda avstrijskih dežel v Maksimilijanovi dobi: Wiesflecker, *Österreich im Zeitalter Maximilian I.*, 268ss; Simoniti, *Vojaška organizacija*, 35ss.

Objava

1502 november 18., Großaitingen

Instrukcija kralja Maksimilijana I. za deželnoknežje komisarje na kranjskem deželnem zboru 25. novembra 1502

BayHStA, Freising Hochstifts Literalien, HL 4, Fasz. 41/210-1.⁸⁰

Prepis, 12 strani.⁸¹

Maximilian von gots gnaden romischer kunig etc.

Instruction was der edel und unser lieb getrew Hanns von Aurspergk, herr zu Schonbergkh, unser hauptman, und Gorg von Egkh, unser vitztumb in Crain, und ander unser räte mit gemainer landschaft unsers furstentumbs Crain von unsern wegn handeln sollen.

Anfenglich inen zusagen unser gnad und alles guet.

Und demnach erzellen. Sy wissen das wir negst einen landtag in die Neunstat ausgeschriben und all landleut von unsern Niderosterreichischen landen darauf erfordert haben, etlich sachen daran uns und inen merklichn gelegen ist zu handeln.

Nu sey der solh landtag durch unser landschaftn in Osterreich under und ob der Enns auch aus Steyr treffenlich besuecht, aber von innen den aus Crain gar wenig erschienen und durch die so da gewesen sind unsern rätin die wir bey inen gehabt diese hiebey ligend antwurt und beschlus gebebn.

Dieselb antwurt sollen sy inen lauter verlesen lassen und darauf sagen das wir solchs furnemens und anslags gnedigs gefallen und benuegn haben und als sy selbs ermessen mugen uns und unsern Niderösterreichischn landen merklich err und nutz und allen unsern widerwertign grossen erschrekn bringn werde.

Und darauf mit allen vleis und ernst an sy begern das sy in solchen loblichen anslag und ordenung auch willigen und die auf disem landtag aufrichten und des nyema[n]ts^a [...] ^b der gult und nutz im land

⁸⁰ Za pomoč pri pridobivanju reprodukcij se iskreno zahvalujem dr. Joachimemu Kemperju z Generalne direktcije bavarskih državnih arhivov.

⁸¹ Transkripcija sledi načelom, ki jih je za prva dva zvezka kranjskih deželnozborskih spisov postavila Marija Verbič; glej *DSKS*, I, XVIII. Ker je vsebina instrukcije povzeta in komentirana, v objavi ni opomb vsebinske narave.

^a V predlogi samo *nyemats*.

^b Del besedila je pri prepisovanju instrukcije očitno izpadel, saj stavek sicer nima pravega smisla. Z ozirom na skoraj

hat. Es sey darin gesessen oder nit erlassen des sol inen auch daselb unser regiment getreulich verholffen und was in irm vermugn nit were das alzeit an uns bringen. So wellen wir mit unsern landleutn hilf die ungehorsamen gehorsam machen damit dieselb ordnung durchaus gehalten und gleichs burde getragen. Und das auch jetz auf disem landtag die obgemelt herrngult und nutz nach gemainen landskauf zu diser ordnung angeslagn und gerait werde.

Item nachdem in solchen anslag die burger und ander so guetter im land haben nit außgeschlossen sein und von der mass wie sy angeslagn werden solle auf disem landtag gehandelt werden.

Ist darauf unser beger und gut bedunkn denselben anslag auf burger, kauflewt und ander, so gueter im lande haben, also zu machen nach den feurstetn zu reichen doch das der reich den armen ubertrag wie dann in den landen gewonhait ist.

Zu wissen den zwainzigisten man außzuschuessen und das die neunzehn demselben alle jar zu stewr aines kleids anderthalben guld und zu underhaltung seiner werr und harnasch, so er alzeit haben soll, ain halben guldin geben.

Und das derselb zwainzig man durchaus in ein farb beclaidt sey.

Item das der halb tail solchs anschlags in yedem lande bleib und der ander halb tail in die andern lande, das ist alles in Niderösterreich. Welchem dann solcher hilfnot beschiecht ziehe und albeg die neunzehendn den zwainzigisten man nichtz zu geben schuldig sein.

Item das auch von demselbn anslag dem zwainzigisten man, welcher ain tagraiss zu der musterung hat, so oft man mustert ain sechsster gegeben werde.

Item und solchem anslag sollen unser rete mitsambt der landschaft ein mass setzn.

Und als zu solcher ordnung in yedem lande viertailmaister geordent werden sollen, weren wir wol genaigt unser landschaft nachzugeben, dieselbe under inen zuerwelen. Aber die weil das uns als landsfürsten zustet und wir der personen welche darzu geschickt seien gut wissen tragen, so haben wir dieselbs und aus den landen benennet, nemblich im lande Crain Jorg Moisse, Caspar Lamberger, Petritz Tschawitgy, unser phleger zu Polan Pangratz Aursperger; die sollen handeln wie in der ordnung

zu der Neunstat durch gemain landschaften angesehen ist. Derselbn yedem wellen wir disjars in sein haus fur sein mut und vleis hundert guldin reinisch geben und sy darauf unser vitztumb ambter verweisen so bald die ordnung yetz aufgericht ist.

Item unser rate mitsambt den landleuten sollen yedem viertlmaister sein quartier außzaigen.

Item dieselben viertlmaister sollen alle jar zu gelegner zeit das geraisig und fueßvolk samentlich mustern.

Item bey solcher musterung soll alwegn unser obrister hauptman nemblich er im land Crain citiern,^c Anndree Krabat von Lappitz im lande under der Enns und dann in den andern dreyen furstentumbn und ir landshaubtleut sein und uns darumb antwurt geben.

Item als unser landschaften weitter ordnung furgenomen haben. Wie es zu den furslegn oder herzugen mit dem verkunden erfordern und zu ziehen gehalten werden und das die lande in solcher hilf, es sey auf den furslag oder herzug, uber drew monat zuerharren nit schuldig sein sollen, lassen wir uns solchs alles auch gefallen und ist deßhalb unser mainung, das es dermassen also aufgericht und gehalten werde.

Denn wegen aines zuzugs dem veindten entgegen ausserhalb lands gefallet uns der landschaften opini, das gelegnhait der sachen und noturft die maß geben werden.

Und als uns die landscheften bitten ein merer hilf von unsern nutzen, renten und in ander weg zu solcher rustung zutun sein. Wir derumb irer getreuen gehorsam auch uns selbs und unsern landen zuguet sonderlich genaigt und der maynung nach wie vor unser leib und guet zu inen zusetzen und wan sy uberzogen werden inen aus den Oberösterreichischen landen, so darin dhain krieg were, mit zehen tausent, wo aber daselbs krieg sein würden, mit funf tawsent werlicher mannen zu hilf zu kumen wollen. Wir inen uber das alles in den landen von unsern hawbtleutn und phlegern und dan von unsern marckfueter und dem aufslag zu Engelhartszel tausent geruster pferd halten, die innen auch gewertig sein und zu hilf und staten komen sollen.

Ferrer so haben wir auf dem nagsten landtag zu der Newenstat unsern landschaften durch unser räte anzaigen lassen, das guet were, das zu underhaltung

enako instrukcijo za štajerski deželni zbor in druge deželnozbornske spise iz tistega obdobja gotovo manjka zahteva, da se od vsakih 100 funtov imenjskih in drugih obdavčljivih dohodkov odobri triletno vzdrževanje oboroženega konj(enik)a. Prim.: *RI XIV*, 4/1, št. 17072, 17077, točka 1; *RI XIV*, 4/2, št. 19963, točka 1.

^c Branje ni nedvoumno (možno bi bilo denimo tudi »item«), vendar se zdi, da je okrajšana beseda »citi(er)n« (navesti) povezana z zaimkom »er« štiri besede prej. »On« je bil verjetno kranjski deželni glavar Hans Turjaški, ki je bil na deželnem zboru tudi deželnoknežji komisar. Prim. op. 66.

der rustung und ander zu fallender sachen ain bargelt bis in hundert tawsent guldin durch die landtschaften angeslagen und erlegt und durch unser und der landtschaften verordent eingenomen inbehalten und allein zu den selben und sonst in kainen andern sachen außgegeben werde. Darauf die landtleut geantwurt haben, das solcher anslag uber die obgemelt rustung diser zeit nicht in irm vermogen sey. So aber unser Oberösterreichischn lande potschaften begern underbietn, bey inen gehört solle, auf dist gegenburtign landtegn davon geret und gehandelt werdn.

Sollen auf dieselb ir antwurt unser rethe an sy begern, das sy irm ausschus so sy und ander unser landtschaften nachgemelter maß ve[r]ordnen^d werden, beuelch und gewalt geben, von dem gemelten anslag aines barngelts ungeuerlich bis in hundert tausent guldin, souil inen daran zu irem tail geburt, neben den verordenten unser Oberösterreichischn lande mit uns entlichen zu handeln und zu schliessen, dan es uns auch inen und allen unsern landen drostlich sein und die vorbestimbt rustung und ordnung aufenthaltn werde.

Item als uns die landscheftn danebn biten, zu solcher ordnung streitzeug und ander were und noturft zu den veldzugen zuuerordnen auch die sloss und stete mit bawleutn, zeug, speis und ander noturft zuuersehen, sein wir des uns selbs und inen zuguet ganz genaigt und solln unser rete inen darauf zu sagen, das wir in yeder furstentumb unser Niderösterreichischen lande aufs furderlichist ein zeughaus zurichten und dieselben zeughaus mit geschutz und andern notdurftiglichn versehn und es also ordnen wollen, wan es in feldt oder den schlossen und stettn not wirdet, das solcher zeug albeggen darin genomen und gebraucht wern mug, dan wo wir denselbn zeug yetz in die sloss und stet legten wurde, der darin verderben und verlorn.

Von wegn des gebeus der schloss und stet haben wir ain haußkammer in Osterreich aufgericht und also verordent, das dieselb das merertail irs empfangs an den schlossen und stettn allenthalbn an den grenizen gelegn verbauen sollen, also beschechen wirdet.

So wöllen wir mit der zeit und so vest als sein mag gnediglichen helfen, das mit der speis auch fursehung beschehen, die besetzung mit den leutn wirdet sich so es die notturft erfordert, selbs begeben sonderlich so das fueßfolk obgemelter massen aufgericht ist.

Wir haben auch yedem lande ain urkund und verschreibung geben das inen solcher anslag und

ordnung an irm briuilegien, freyhaitn, handtfestn und alten herkomen unschedlich sein soll. Und wo sy durch uns sonst in veld erfordert wurden das solchs beschehn sol. Denselben brief sollen unser rete inen gegen aufrichtung der berurten ordnung uberantwurten und inen dabey sagn, das wir uns auch gegen inen halten wöllen wie bey unsern vordern beschehen und von alter herkomen ist.

Darzu ob yemandt in disem furnemen ungehorsamlich erscheinen und sich solchs anslags und ordnung setzen wurd, dieselben wir mit hilf unser gehorsam landtleut zu gehorsam und underthenigkeyt bringen, auch nit gestattet das yemandt geistlichn oder weltlichen aus diser ordnung ziehe sonder durch all stende aus ain gleiche burde getragen werde.

Item als die landscheftn an uns begern, die von prelatn und stetten mitler zeit mit anslegen noch andern beschwerungen nicht zu bekamern noch zebelestigen und auch die landscheftn furan bey irm alten herkomen beleiben lassen.

Sollen darauf unser rete inen mit den besten fuegn sagn das wir ir in ander wege lawt irer freyhaitn und alten herkomens souil uns ymer muglichn ist verschenen wellen, doch vorbehalten das so sy zu dem Turgkn zug als die negsten anstosser und cristenlich leut die dem heilign reich und tewtscher nacion anhengig zutun schuldig sein, damit ander so den Turcken verrer gesessen said, ab irm wol tun exempeln nemen und zu helfen dester genaigter werden.

Item als sy verrer biten wo wir ainich krieg unser Niderösterreichische lande beruen anfahren wolten, dasselb mit irm wissen und rat zutun.

In demselben wellen wir inen gnediglich wildfarn außgenomen mit dem Turckhn zug; der wirdet nit allein durch uns sonnder das heilig reich und gemaine cristenhait beschechen.

Item als unser grund und maynung gewesen und noch ist, das alle unser erblande ain gemain versten mit anslegen und rustung und wie ain land dem andern, wo ains uberzogen wurde, zu hilf komen sollt und deshalben etlich aus unsern Oberösterreichischen landen hinab geschickt, die angezaigt haben, das sy sich so eylends nit hetten entslossen mugen, mit was maß sy mit den Niderösterreichischn landen aufrichten sollten und darumb dieselben auch all landtleut auf dem tag zu der Newnstat beschlossen haben, das derselben sachen halben von inen allen ain treffenlich ausschuss gen Lintz verordent werde.

Wil uns dieselb mainung auch gefallen und sollen darauf unser rete an die lantschaft begern das sy einen treffenlichn ausschus von inen verordnen.

^d V predlogi samo *veordnen*.

Nemblich das die personen desselben ausschus unsern hawbtleuten in yedem land angezaigt und also bestellt werde, wan wir den selbn hauptleutn schreiben auf welchen tag sy den ausschus gen Lintz beschaiden sollen das der dahin zu kumen berayt sey.

Item das sy auch demselben ausschus volmechtign gewalt geben, mit uns oder unsern retn und anwelden von wegen der Turckenzugs, auch mit den potschaften unser Oberösterreichischn lande so alsdan bey inen erscheinen werden, irer verstentnus halben, wie ain land dem andern zu hilf kumen sol ain abredt zumachen, wie uns und sy bedunkn wirdet not und am besten zu sein.

Und das alßdan der ausschus dieselb abrede an die landschaftn bring und bey inen vleis ankere das sy die sachen dabey beleiben lassen, doch solle ir gut bedunkn darin auch gehort und darnach ain entlicher beslus gemacht werden.

Item wir wellen allen muglichn vleis tun das wir selbs bey dem ausschus zu Linz sein, wo wir aber durch ander merklich gescheft daran verhindert werden, wollen wir doch unser treffenlich rete und anwelve gen Linz schicken.

Item das auch die landschaft yetz auf disem landtag oder wo es yetz nit sein möcht^e darnach im ausschus aller lande handeln von wegn der potschaft, die derselben verstentnus halbn zu unsern liebn sun erzherzog Philipsen etc. geschickt werdn sol, wie wir das vormals an sy begert haben.

Und wiewol uns vormals unser regentn in Niderosterreich ains tails der muntz, darab unser landleut beschwerung tragen, herauf geschickt und wir derselben ainen werd zu schepfen furgenomen, so haben wir doch kainen der die als darzu gehört probiern und den werdt het schepfn finden mugen, aber unser rete sollen mit der landschaft handeln das sy uns von alter guldin und silbrin muntz, damit sy beswert werden, etlich stuck herauf schicken. So wollen wir souil handeln und bestellen, das die aigentlichn probiert und der ein gleicher werd gegen der österreichischn muns geschepft werde, alßdan wellen wir darob sein das dieselbn munssen in solhem werd und nit hoher genomen werden soll.

So wollen wir auch verordnen das inn unsern Niderosterreichischn landen gemunß ain munßmaister geordent und ain gute bestendige munß nach rate unser landleut so darzu gehörn und wie von alter her beschechn ist nach laut des camerpuechs aufgericht werde, doch mag dasselb in dreyen moneten den negst ungeuerlich nit wol beschechn.

Und das sy uns solhs nit abslahn damit die andern landschaftn nit auch von irer verwilligung nit fallen und uns dardurch die gantz ordnung nit widerumb zerut werde, sunder sich hierin beweisen als sy uns und inen selbs schuldig sein, so wollen wir ir beswerungen, ob sy der ainich hetten, so der ausschus zusammenkume vernemen und darin gnediglich und geburlich handeln und das mit sondern gnadn gegn in allen und ir yedem erkennen und zu guetem nicht vergessen.

Und was unsern reten hierin begegnet das sollen sy uns furderlich widerumb berichten, daran tun sy unser ernstliche meinu[n]g.^f Geben zu Alten Ayttingen am 18ten tag nouembris anno domini 15^e und im andern, unser reiche der romischen im sibenzehendn und des hungerischn im dreyzehendn jarn.

[Na zadnji strani dodatek z isto roko]: Verrer sollen die gemelten unser rete der vorgemelten landschaft anzaign, wie wir negst unserm hauptman ain instruction betreffen den hafn der pferd, so wir in den Niderlanndn bestellt und unsern landn zuguet herauf furn zu lassen willens sein, zuegeschickt und in die vier tail unsers lands zuuerkundn beuelchn haben und darauf auf obgemelten landtag bey derselben unser landschaft antwort verfolgen und begern auch alle, die so in denselben hafn zu legen willens sein auch wievil ain yeder legen, aigentlich ausschreiben und uns daselbs von stundan zu schicken, damit wir des ain wissen habn und darauf die pherd bestelln mugen. Datum ut supra.

Viri in literatura

Kratice

- ARS – Arhiv Republike Slovenije (Ljubljana)
- BayHStA – Bayerisches Hauptstaatsarchiv (München)
- DSK I – Deželni stanovi za Kranjsko, I. registratura
- DSKS – Deželnozborski spisi kranjskih stanov (gl. Verbič, Marija)
- Laa. A. – Landschaftliches Archiv
- Landtagsakten – Die ältesten steirischen Landtagsakten (gl. Seuffert, Burkhard)
- MDC – Monumenta historica ducatus Carinthiae (gl. Wiessner, Hermann)
- RI – Regesta Imperii (gl. Böhmer, Johann Friedrich)

^e V predlogi se beseda dvakrat ponovi.

^f V predlogi samo *mainug*.

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv (Graz)
ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana (Ljubljana)

Neobjavljeni viri

ARS, AS 2, DSK I, šk. 314, 315, 569, 848
ARS, AS 40, Zbirka regestov in prepisov listin, šk. 65
ARS, AS 1063, Zbirka listin, sub dato
BayHStA, Freising Hochstifts Literalien, HL 4, Fasz. 41
StLA, Laa. A., Antiquum, Gruppe III, Karton 165
Universitätsbibliothek Graz, Hs. 1748
ZAL, Dopolnilni mikrofili, D-117

Objavljeni viri

Birk, Ernst: Verzeichniss der Urkunden zur Geschichte des Hauses Habsburg. V: Lichnowsky, Ernst Maria Fürst: *Geschichte des Hauses Habsburg*, VII. Theil (1457–1477). Wien: Schaumburg und Compagnie, 1843.

Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Urbarji freisinške škofije*. Viri za zgodovino Slovencev 4. Ljubljana: SAZU, 1963.

Böhmer, Johann Friedrich: *Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I.* (bearb. von Hermann Wiesflecker et al.), 1. Band/1–2. Teil, 2/1, 3/1, 3/2, 4/1, 4/2. Wien - Köln - Weimar: Böhlau, 1990, 1993, 1996, 1998, 2002, 2004 (zadnja dva dela elektronska verzija na naslovu <http://regesten.regesta-imperii.de/>, 30. 09. 2009).

Chmel, Joseph: *Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilians I. Aus Archiven und Bibliotheken*, Bd. 1–3. Wien: Akademie der Wissenschaften, 1854, 1855, 1858.

Chmel, Joseph: *Materialien zur österreichischen Geschichte. Aus Archiven und Bibliotheken*, I. Band/1. Heft (Linz 1832), I/2 (Wien 1837); II (Wien 1840) (Unveränderter Nachdruck. Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1971).

Krones, Franz: Quellenmässige Beiträge zur Geschichte der Steiermark in den Jahren 1462–1471. *Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichts-Quellen*, 11 (1874), str. 29–70.

Krones, Franz: Vorarbeiten zur Quellenkunde und Geschichte des Landtagswesens der Steiermark. Nachträge und Ergänzungen mit einer Uebersicht der bisher gesammelten Daten für die Epoche von 1160–1522. *Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichts-Quellen*, 6 (1869), str. 63–104.

Schwind, Ernst von - Dopsch, Alphons (Hrsg.): *Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der deutsch-österreichischen Erblände im Mittelalter*. Innsbruck: Wagner, 1895.

Seuffert, Burkhard - Kogler, Gottfriede (Hrsg.): *Die ältesten steirischen Landtagsakten 1396–1519*. Quellen zur Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte der Steiermark, Band 3, 4. Teil I: 1396–1452. Graz - Wien - München: Stiasny, 1953; Teil II: 1452–1493. Graz-Wien: Stiasny, 1958.

Valvasor, Johann W.: *Die Ehre des Hertzogthums Crain*, Buch XV. Laybach - Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.

Verbič, Marija (izd.): *Deželnozborski spisi krajskih stanov*, I. del (1499–1515), II. del (1516–1519). Publikacije Arhiva SRS, Viri 1–2. Ljubljana: Arhiv SRS, 1980, 1986.

Wiessner, Hermann (Hrsg.): *Monumenta historica ducatus Carinthiae: geschichtliche Denkmäler des Herzogtums Kärnten*, IX, X, XI. Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1965, 1968, 1972.

Literatura

Bidermann, Hermann Ignaz (Hrsg. Sigmund Adler): Die österreichischen Länder-kongresse. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 17 (1896), str. 264–292.

Bizjak, Matjaž: Die geschichtlichen Beziehungen slowenischer Länder zu Bayern im 15. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung des Hochstifts Freising. *Bayern und Slowenien in der Früh- und Spätgotik* (Hrsg. Janez Höfler in Jörg Traeger). Regensburg: Schnell & Steiner, 2003, str. 41–57.

Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est. Gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospodstev na Slovenskem*. Thesaurus memoriae, Dissertationes 2. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.

Blaznik, Pavle: O virih za freisinško in brikensko posest na Slovenskem. *Arhivi*, I (1978), št. 1, str. 17–18.

Blaznik, Pavle: O zbirki mikrofilmov v škofje-loškem muzeju. *Arhivist*, VIII (1959), str. 61–65.

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.

Brunner, Otto: *Land und Herrschaft. Grundfragen der territorialen Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1984 (Unveränderter Nachdruck der Ausgabe Wien 1965).

Fräss - Ehrfeld, Claudia: *Geschichte Kärntens. Band I: Das Mittelalter*. Klagenfurt: J. Heyn, 1984.

Heinig, Paul-Joachim: *Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik*. Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters 17, Teil 1–3. Köln - Weimar - Wien: Böhlau, 1997

Jug, Stanko: Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, XXIV (1943), str. 1–61.

Kos, Milko: *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajste stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1955.

Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. Zbirka ZRC 20. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 1998.

Košir, Matevž: Die krainischen Landstände und ihre Versammlungen im 16. und 17. Jahrhundert (Ihre innere Struktur zur Zeit der Reformation und Gegenreformation). *Parliaments, Estates and Representation*, 24 (2004), str. 131–146.

Košir, Matevž: *Stanovska uprava v obdobju vzpona protestantizma in zmage protireformacije in absolutizma (1560–1660) na Kranjskem*. Tipkopis doktorske disertacije. Ljubljana, 1999.

Lackner, Christian: *Hof und Herrschaft. Rat, Kanzlei und Regierung der österreichischen Herzöge (1365–1406)*. Wien - München: Oldenbourg, 2002. (MIÖG, Ergänzungsband, 41).

Levec, Wladimir: Die krainischen Landhandfesten. Ein Beitrag zur österreichischen Rechtsgeschichte. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 19 (1898), str. 244–301.

Mell, Anton: *Grundriß der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark*. Graz - Wien - Leipzig: Leuschner & Lubensky, 1929.

Moltke, Konrad von: *Siegmund von Dietrichstein. Die Anfänge ständischen Institutionen und das Eindringen des Protestantismus in der Steiermark zur Zeit Maximilians I. und Ferdinands I.* Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 29. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1970.

Nared, Andrej: Arhiv kranjskih deželnih stanov. *Arhivi*, XXIV (2001), št. 2, str. 1–17.

Nared, Andrej: Dežela - knez - stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518. Thesaurus memoriae, Dissertationes 7. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.

Nared, Andrej: Začetki kranjskega prelatskega stanu. *Historični seminar 7* (ur. Katarina Šter in Mojca Žagar Karer). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, str. 9–37.

Obvestila Arhiva Republike Slovenije, XXI, št. 2 (ur. Gašper Šmid et al.). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2005.

Putschögl, Gerhard: Die Ausschusstage der österreichischen Länder. *Österreich in Geschichte und Literatur*, 1964, str. 431–437.

Seuffert, Burkhard: *Drei Register aus den Jahren 1478–1519. Untersuchungen zu Politik, Verwaltung und Recht des Reiches, besonders des deutschen Südostens*. Innsbruck: Wagner, 1934

Simoniti, Vasko: *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.

Šega, Judita: Evidentiranje arhivskega gradiva freisingškega loškega gospostva. *Blaznikov zbornik*. Zbirka Loški razgledi, Doneski 11 (ur. Matjaž Bizjak). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU; Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2005, str. 173–176.

Vilfan, Sergij: Deželni zbor. *Enciklopedija Slovenije* (ur. Marjan Javornik), 2. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1988, str. 252–254.

Vilfan, Sergij: Lage und Struktur der freisingischen Herrschaften in Krain. *Hochstift Freising. Beiträge zur Besitzgeschichte* (ur. Hubert Glaser). München: Wevel, 1990, str. 351–365.

Vilfan, Sergij: Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.

Vilfan, Sergij: Pravni značaj deželnih stanov v deželah s slovenskim prebivalstvom (Notranji Avstriji). *Zbornik znanstvenih razprav*, 48 (1988), str. 207–219.

Werunsky, Emil: *Österreichische Reichs- und Rechtsgeschichte. Ein Lehr- und Handbuch*. Wien: Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- u. Universitäts-Buchhandlung, 1894–1938.

Wiesflecker, Hermann: *Österreich im Zeitalter Maximilian I. Die Vereinigung der Länder zum frühmodernen Staat. Der Aufstieg zur Weltmacht*. Wien: Verlag für Geschichte und Politik; München: Oldenbourg Verlag, 1999.

Zeibig, Hartmann Josef: Der Ausschuss-Landtag der gesammten österreichischen Erblande zu Innsbruck 1518. *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen*, 13 (1854), str. 201–316.

Zusammenfassung

DIE ÄLTESTEN INSTRUKTIONEN FÜR DIE KRAINER LANDTAGSKOMMISSARE

Die Landtage als grundlegende Organisationsform der Funktion der Landstände entwickelten sich in Krain ähnlich wie in den anderen Ländern des Habsburgerreichs im Lauf des 15. Jahrhunderts. Der erste zuverlässig dokumentierte Krainer Landtag wurde im Jahr 1463 abgehalten, einige Quellen

lassen vermuten, dass die Krainer Landstände (zumindest der Adel) auf den dem Landtag entsprechenden Versammlungen bereits im zweiten und dritten Jahrzehnt des 15. Jahrhunderts zusammentraten. Außer den Landtagen für das einzelne Land sind Versammlungen bekannt, an denen die Stände mehrerer Länder teilnahmen; sie werden in zwei Typen eingeteilt. Die ersten sind die Ländertage, d. h. Versammlungen dreier oder zumindest zweier innerösterreichischer Länder, auf denen in der Regel am selben Ort und zur selben Zeit alle Stände dieser Länder zusammentraten. Diese Form war vor allem in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts häufig. Eine ähnliche, jedoch rationalere und effektivere Entwicklungsphase stellten die Ausschusslandtage dar. Der Landesherr ließ nicht mehr alle Stände zusammentreten, sondern nur die Delegierten der Landstände der einzelnen Länder, die als landständische Ausschüsse fungierten. Die Ausschusslandtage sind für die Zeit Maximilians typisch. Die Quellen bieten uns für einen beträchtlichen Teil der Frühphase der Landstände und des landstäglichen Verfahrens kein gutes Bild. Das Verfahren auf den Landtagen, Ländertagen und Ausschusslandtagen, die ja fast dem gleichen Zweck dienten, war ähnlich, auch die meisten Handlungen waren allen drei Formen gemeinsam. Wesentlich ist, dass nur der Landesherr die Landtage einberufen durfte; auf ihnen diskutierten, verhandelten und beschlossen die Stände meist über die Steuern, die sie für Verteidigungs- und sonstige Landeszwecke entrichten sollten.

Unter den Dokumenten (Akten) der Landtage sind in inhaltlicher Hinsicht die Instruktionen für die Krainer Landtagskommissare von größter Bedeutung. In der Instruktion erteilte der Landesherr

seinen Bevollmächtigten – Kommissaren praktische Anweisungen, wie sie sich auf dem Landtag verhalten sollen, was sie von den Ständen fordern sollen (Proposition) und was sie diesen zum Tausch anbieten dürfen. Die Instruktionen sind auch deshalb interessant, weil sie außen- und innenpolitische Verhältnisse, Kriegsereignisse, Verteidigungs- und Sicherheitslage, Notwendigkeiten der Hilfeleistung und schließlich konkrete Geldforderungen schildern.

Unter den ältesten und interessantesten Krainer Instruktionen findet sich die Instruktion für Hans Auersperg, Georg Eck und andere nicht genannte Kommissare, die den Landesherrn auf dem Landtag am 25. November 1502 vertraten. Die Abschrift der Instruktion ist unter dem Material der Herrschaft Bishoflack im Bayerischen Hauptstaatsarchiv in München erhalten geblieben. Dieser Landtag stand in zeitlichem und inhaltlichem Zusammenhang mit zwei Ausschusslandtagen der niederösterreichischen Länder, dem vom August 1502 (Wienerneustadt) und dem vom März 1503 (Linz). In der Krainer Instruktion, die sich nicht wesentlich von den Instruktionen für die anderen niederösterreichischen Länder unterscheidet, ist die Rede vor allem von der Bewilligung einer der Gült unterliegenden Kavallerie, von allgemeinen Verteidigungsmaßnahmen, gegenseitiger Hilfeleistung und verschiedenen ständischen Beschwerden. Der Kern der Instruktion bezieht sich auf die Gestaltung der Wehrordnung für die österreichischen Erbländer. Es war dies einer der ersten Versuche Maximilians, in seinen Ländern eine größere Selbstständigkeit auf militärischem Gebiet zu erreichen und eine effektivere Verteidigung zu sichern.